ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
VERICA TRSTENJAK
της 28ης Απριλίου 2010[1]

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I — Το εφαρμοστέο δίκαιο ..... I - 9400

A — Το δίκαιο της Ένωσης ..... I - 9400

B — Το εθνικό δίκαιο ..... I - 9402

1. Το έκτο βιβλίο του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης ..... I - 9402

2. Ο γενικός νόμος περί ίσης μεταχειρίσεως (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz) ..... I - 9403

3. Η συλλογική σύμβαση εργασίας ..... I - 9404

II — Τα πραγματικά περιστατικά ..... I - 9405

III — Η διαδικασία ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ..... I - 9406

IV — Τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου ..... I - 9406

V — Επί της ενστάσεως απαραδέκτου που προτείνει γενικώς η Ιρλανδική Κυβέρνηση .... I - 9407

VI — Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί της εφαρμογής της οδηγίας 2000/78 και επί της σχετικής διατάξεως ..... I - 9408

A — Επί της εφαρμογής της οδηγίας 2000/78 ..... I - 9408

B — Επί της εφαρμοζόμενης διατάξεως της οδηγίας 2000/78 ..... I - 9408

VII — Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος ..... I - 9409

A — Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία ..... I - 9409

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

Β — Εκτίμηση ..... I - 9411

1. Επί του παραδεκτού ..... I - 9411

2. Επί του συμβατού με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 ... I - 9411

α) Εθνικές ρυθμίσεις από τις οποίες μπορεί να προκύπτει η παροχή ειδικής εξουσίας προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας ..... I - 9412

β) Συμπληρωματικές διευκρινίσεις ως προς την εφαρμογή της οδηγίας από τους κοινωνικούς εταίρους ..... I - 9414

i) Μεταφορά από τους κοινωνικούς εταίρους δυνάμει του άρθρου 18 της οδηγίας ..... I - 9414

ii) Σύναψη συλλογικής συμβάσεως εργασίας βάσει γενικής ρήτρας παρέχουσας «λευκή εξουσιοδότηση» ..... I - 9415

3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα ..... I - 9415

VIII — Επί των λοιπών προδικαστικών ερωτημάτων ..... I - 9416

Α — Επί του παραδεκτού ..... I - 9417

Β — Επί του αντικειμένου των λοιπών προδικαστικών ερωτημάτων ..... I - 9417

Γ — Επί της διά νόμου παρεχόμενης εξουσίας των κοινωνικών εταίρων να καθορίζουν μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως ..... I - 9418

1. Επί του προσδιορισμού των επιδιωκόμενων σκοπών ..... I - 9419

2. Επί των προϋποθέσεων τις οποίες πρέπει να πληρούν οι σκοποί ..... I - 9420

α) Θεμιτός χαρακτήρας ..... I - 9420

β) Περιεχόμενο αρκούντως συγκεκριμένο ..... I - 9420

γ) Το χρονικό στοιχείο ..... I - 9421

3. Επί της αντικειμενικής δικαιολογήσεως ..... I - 9421

α) Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία ..... I - 9421

β) Εκτίμηση ..... I - 9422

i) Επί της σημασίας των τυπικών παραδειγμάτων που απαριθμούνται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78 ..... I - 9422

ii) Επί του συμβατού των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78 ..... I - 9423

— Επί της σταθμίσεως στην οποία προέβη ο νομοθέτης ..... I - 9423

— Επί της περιορισμένης εκτάσεως του ελέγχου ..... I - 9424

— Επί του ελέγχου της εν λόγω σταθμίσεως ..... I - 9424

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα ..... I - 9427

4. Επί της παροχής εξουσίας στους κοινωνικούς εταίρους ..... I - 9427

α) Επί των εγγυήσεων για την τήρηση των προϋποθέσεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78 ..... I - 9428

β) Επί της αναγκαίας υποβολής αιτήσεως κατά το άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 ..... I - 9430

5. Ενδιάμεσο συμπέρασμα ..... I - 9431

Δ — Επί των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που καθορίζονται με το άρθρο 19, σημείο 8, RTV ..... I - 9432

1. Επί του προσδιορισμού των επιδιωκόμενων σκοπών ..... I - 9432

2. Επί των προϋποθέσεων τις οποίες πρέπει να πληρούν οι σκοποί ..... I - 9432

3. Επί της επιδιώξεως πλειόνων σκοπών, ορισμένοι από τους οποίους δεν αποτελούν θεμιτούς σκοπούς ..... I - 9433

4. Επί της αντικειμενικής δικαιολογήσεως ..... I - 9434

α) Επί της σταθμίσεως στην οποία προέβησαν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας ..... I - 9434

β) Επί του ελέγχου της σταθμίσεως ..... I - 9435

i) Άνευ διαφοροποιήσεων εφαρμογή των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως ..... I - 9435

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία ..... I - 9435

— Εκτίμηση ..... I - 9437

Το χρονικό στοιχείο ..... I - 9437

Ειδική εξέταση σε σχέση με τον οικείο παραγωγικό κλάδο ..... I - 9437

Μη περιορισμός σε ειδικά μέτρα ..... I - 9438

i) Επί της ελλείψεως υποχρεώσεως για πρόσληψη νέων εργαζομένων ..... I - 9439

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία ..... I - 9439

— Εκτίμηση ..... I - 9440

ii) Επί της δυνατότητας επαναπροσλήψεως εργαζομένων οι οποίοι υπερβαίνουν το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως ..... I - 9440

iii) Επί της δυνατότητας συμφωνίας παρατάσεως της σχέσεως εργασίας ..... I - 9441

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία ..... I - 9442

— Εκτίμηση ..... I - 9442

iv) Επί των ανεπαρκών μέσων διαβιώσεως που εξασφαλίζει το συνταξιοδοτικό δικαίωμα ..... I - 9444

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία ..... I - 9444

— Εκτίμηση ..... I - 9445

2. Ενδιάμεσο συμπέρασμα ..... I - 9446

IX — Γενικό συμπέρασμα ..... I - 9446

X — Πρόταση ..... I - 9448

1. Η υπό κρίση αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ[2] αφορά συμφωνίες, κατά τις οποίες σχέση εργασίας λύεται, κατά κανόνα χωρίς καταγγελία, αφού ο εργαζόμενος συμπληρώσει το γενικό όριο ηλικίας για τη νόμιμη συνταξιοδότησή του λόγω γήρατος (στο εξής: γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως). Η νομιμότητα όπως και η, από οικονομικής απόψεως, σκοπιμότητα των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως αποτελεί αντικείμενο συζητήσεως με αντιμαχόμενες απόψεις[3]. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, το οποίο έχει καθοριστεί με συλλογική σύμβαση εργασίας, είναι συμβατό με την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας που επιβάλλει η οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία[4]. Η υπό κρίση υπόθεση παρέχει στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αναπτύξει περαιτέρω και να εξειδικεύσει τη διαμορφωθείσα ιδίως με τις αποφάσεις Palacios de la Villa[5], Age Concern England[6] και Petersen[7] νομολογία του επί του άρθρου 6 της εν λόγω οδηγίας, κατά την οποία τα κράτη μέλη επιτρέπεται να προβλέπουν ότι περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δεν εισάγουν διακρίσεις, εφόσον δικαιολογούνται αντικειμενικώς από έναν θεμιτό σκοπό.

I — Το εφαρμοστέο δίκαιο

A — *Το δίκαιο της Ένωσης*[8]

2. Με την οδηγία 2000/78 δημιουργήθηκε ένα γενικό πλαίσιο για την υλοποίηση της ίσης μεταχειρίσεως στην απασχόληση και την εργασία.

3. Κατά την αιτιολογική σκέψη 14 της οδηγίας, αυτή δεν θίγει τις εθνικές διατάξεις σχετικά με τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδοτήσεως.

4. Κατά την αιτιολογική σκέψη 25 της οδηγίας, η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας αποτελεί ουσιώδες στοιχείο για την πραγματοποίηση των στόχων που καθορίζονται στις κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση και για την ενθάρρυνση της ποικιλομορφίας στην απασχόληση, εντούτοις, η

2 — Η διαδικασία αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ρυθμίζεται εφεξής, μετά τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβώνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της 13ης Δεκεμβρίου 2007 (ΕΕ C 306, σ. 1), στο άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3 — Για μια εισαγωγή στην προβληματική και μια γενική επισκόπηση, βλ. O'Cinneide, C., «Diskriminierung aus Gründen des Alters und Europäische Rechtsvorschriften», *Europäische Gemeinschaften* 2005, σ. 45 έως 47. Για μια κριτική θεώρηση, βλ. Bredt, S., «Compulsory retirement as an instrument to strengthen labour market opportunities for young employment seekers? An annotation to the European Court of Justice's decision C-411/05 – Palacios de la Villa», *European Journal of Social Security*, 2008, σ. 190 επ., Temming, F., «The Palacios Case: Turning Point in Age Discrimination Law?», *European Law Reporter*, 2007, σ. 382 επ.

4 — ΕΕ L 303, σ. 16.

5 — Απόφαση της 16ης Οκτωβρίου 2007, C-411/05, Palacios de la Villa (Συλλογή 2007, σ. I-8531).

6 — Απόφαση της 5ης Μαρτίου 2009, C-388/07, Age Concern England (Συλλογή 2009, σ. I-1569).

7 — Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, C-341/08, Petersen (Συλλογή 2010, σ. I-47).

8 — Στις παρούσες προτάσεις γίνεται χρήση του όρου «κοινοτικό δίκαιο», εφόσον ratione temporis εφαρμοζόταν ακόμη κοινοτικό δίκαιο και όχι δίκαιο της Ένωσης.

διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας μπορεί να δικαιολογείται υπό ορισμένες περιστάσεις και, συνεπώς, απαιτούνται ειδικές διατάξεις οι οποίες μπορεί να διαφέρουν ανάλογα με την κατάσταση των κρατών μελών. Κατά την ίδια αιτιολογική σκέψη, ως εκ τούτου, ο διαχωρισμός μεταξύ της διαφορετικής μεταχειρίσεως που δικαιολογείται με βάση θεμιτούς στόχους των πολιτικών απασχόλησης, αγοράς εργασίας και επαγγελματικής κατάρτισης και των απαγορευμένων διακρίσεων είναι ουσιαστικής σημασίας.

5. Κατά το άρθρο 1 της οδηγίας, σκοπός αυτής είναι η διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως στα κράτη μέλη.

6. Στο άρθρο 2 της οδηγίας καθορίζεται ή έννοια της διακρίσεως. Κατά την παράγραφο 1 αυτής της διατάξεως, για τους σκοπούς της εν λόγω οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1. Κατά την παράγραφο 1, στοιχείο α΄, αυτής της διατάξεως, συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο.

7. Το άρθρο 3 της οδηγίας καθορίζει το πεδίο εφαρμογής της. Κατά την παράγραφο 1, στοιχείο γ΄, αυτής της διατάξεως, η οδηγία εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων, όσον αφορά τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των απολύσεων και των αμοιβών.

8. Αντικείμενο του άρθρου 6 της οδηγίας είναι η δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας. Η παράγραφος 1 αυτής της διατάξεως ορίζει:

«Κατά παρέκκλιση εκ του άρθρου 2, παράγραφος 2, τα κράτη μέλη δύνανται να προβλέπουν ότι η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά διάκριση εφόσον δικαιολογείται στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αντικειμενικά και λογικά από έναν θεμιτό στόχο, ιδίως δε από θεμιτούς στόχους της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης, και εφόσον τα μέσα επίτευξης του στόχου αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία.

Αυτή η διαφορετική μεταχείριση μπορεί ιδίως να περιλαμβάνει:

α) την καθιέρωση ειδικών συνθηκών για την πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, για την απασχόληση και την εργασία, συμπεριλαμβανομένων των όρων απόλυσης και αμοιβής, για τους νέους, τους ηλικιωμένους και τους εργαζομένους που συντηρούν άλλα πρόσωπα, προκειμένου να

ευνοείται η επαγγελματική τους ένταξη ή να εξασφαλίζεται η προστασία τους,

β) τον καθορισμό ελάχιστων όρων ηλικίας, επαγγελματικής εμπειρίας ή αρχαιότητας στην απασχόληση για την πρόσβαση στην απασχόληση ή σε ορισμένα πλεονεκτήματα που συνδέονται με την απασχόληση,

γ) τον καθορισμό ανώτατου ορίου ηλικίας για την πρόσληψη, με βάση την απαιτούμενη κατάρτιση για τη συγκεκριμένη θέση εργασίας ή την ανάγκη εύλογης περιόδου απασχόλησης πριν από τη συνταξιοδότηση.»

9. Το άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας ορίζει:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αναγκαίες για τη συμμόρφωση προς την παρούσα οδηγία το αργότερο έως τις 2 Δεκεμβρίου 2003 ή μπορούν να αναθέσουν στους κοινωνικούς εταίρους, εφόσον αυτοί το ζητήσουν από κοινού, την εφαρμογή της παρούσας οδηγίας όσον αφορά τις διατάξεις περί συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Στην περίπτωση αυτή, τα κράτη μέλη πρέπει να εξασφαλίσουν ότι, το αργότερο κατά την 2α Δεκεμβρίου 2003 οι κοινωνικοί εταίροι θα έχουν λάβει τα απαραίτητα μέτρα μέσω συμφωνιών, ενώ παράλληλα τα κράτη μέλη πρέπει να έχουν λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να είναι ανά πάσα στιγμή σε θέση να εγγυώνται τα αποτελέσματα που επιβάλλονται από την εν λόγω οδηγία. Αμέσως ενημερώνουν σχετικά την Επιτροπή.»

10. Κατά το άρθρο 18, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, προκειμένου να ληφθούν υπόψη ειδικοί όροι και εφόσον είναι αναγκαίο, τα κράτη μέλη διαθέτουν τρία επιπλέον έτη αρχής γενομένης της 2ας Δεκεμβρίου 2003, ήτοι συνολικά έξι έτη, για να θέσουν σε εφαρμογή τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας τις σχετικές με τις διακρίσεις λόγω ηλικίας και ειδικών αναγκών. Δεδομένου ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ζήτησε να της παρασχεθεί πρόσθετη προθεσμία για τη μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη της εν λόγω οδηγίας, η ως άνω προθεσμία έληξε στις 2 Δεκεμβρίου 2006 όσον αφορά αυτό το κράτος μέλος.

Β — *Το εθνικό δίκαιο*

1. Το έκτο βιβλίο του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης

11. Το άρθρο 41, παράγραφος 4, τρίτη περίοδος, του έκτου βιβλίου του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης (στο εξής: SGB VI), ως είχε μεταξύ της 1ης Ιανουαρίου 1992 και της 31ης Ιουλίου 1994, όριζε:

«Συμφωνία δυνάμει της οποίας η σχέση εργασίας λύεται σε χρονικό σημείο, κατά το οποίο ο εργαζόμενος αποκτά δικαίωμα συντάξεως λόγω γήρατος, παράγει αποτελέσματα μόνον εφόσον η συμφωνία συνομολογήθηκε ή επικυρώθηκε από τον εργαζόμενο κατά την τριετία που προηγείται του ως άνω χρονικού σημείου.» [9]

9 — *BGBl.* I, 1989, σ. 2261.

12. Το άρθρο 41, παράγραφος 4, τρίτη περίοδος, του SGB VI, ως είχε στην ισχύσασα μεταξύ 1ης Αυγούστου 1994 και 31ης Ιουλίου 2007 διατύπωσή του, όριζε:

«Συμφωνία δυνάμει της οποίας η λύση της σχέσεως εργασίας εργαζόμενου επέρχεται χωρίς καταγγελία σε χρονικό σημείο, κατά το οποίο ο εργαζόμενος μπορεί να ζητήσει σύνταξη γήρατος προ της συμπληρώσεως του 65ου έτους της ηλικίας του, λογίζεται, ως προς τον εργαζόμενο, συνομολογηθείσα κατά τον χρόνο συμπληρώσεως του 65ου έτους της ηλικίας του, εκτός εάν συνομολογήθηκε ή επικυρώθηκε από τον εργαζόμενο κατά την τριετία που προηγείται του ως άνω χρονικού σημείου.» [10]

13. Η ισχύουσα από της 1ης Ιανουαρίου 2008 ρύθμιση του άρθρου 41, δεύτερο εδάφιο, του SGB VI έχει ως εξής:

«Συμφωνία δυνάμει της οποίας η λύση της σχέσεως εργασίας εργαζόμενου επέρχεται χωρίς καταγγελία σε χρονικό σημείο, κατά το οποίο ο εργαζόμενος μπορεί να ζητήσει σύνταξη γήρατος προ της συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, λογίζεται, ως προς τον εργαζόμενο, συνομολογηθείσα κατά τον χρόνο συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, εκτός εάν συνομολογήθηκε ή επικυρώθηκε από τον εργαζόμενο κατά την τριετία που προηγείται του ως άνω χρονικού σημείου.» [11]

2. Ο γενικός νόμος περί ίσης μεταχειρίσεως (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz)

14. Για τη μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη της οδηγίας 2000/78, ο Γερμανός νομοθέτης θέσπισε τον γενικό νόμο περί ίσης μεταχειρίσεως της 14ης Αυγούστου 2006 [12] (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, στο εξής: AGG). Σκοπός του AGG, κατά το άρθρο 1 αυτού, είναι να εμποδίσει τη δημιουργία ή να εξασφαλίσει την εξάλειψη κάθε μειονεκτήματος λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, φύλου, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.

15. Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 4, του AGG, για τις καταγγελίες ισχύουν αποκλειστικώς οι διατάξεις περί της γενικής και ειδικής προστασίας από την απόλυση.

16. Κατά τον χρόνο θέσεως σε ισχύ του AGG, το άρθρο 10 αυτού είχε ως εξής:

«Άρθρο 10 – Επιτρεπόμενη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας

Κατά παρέκκλιση από το άρθρο 8, η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση μπορεί να επιτρέπεται εφόσον είναι αντικειμενική και εύλογη και δικαιολογείται από έναν θεμιτό

10 — *BGBl.* I, 1994, σ. 1797.

11 — *BGBl.* I, 2007, σ. 554.

12 — *BGBl.* I, 2006, σ. 1897.

σκοπό. Τα μέσα με τα οποία μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός πρέπει να είναι πρόσφορα και αναγκαία. Αυτή η διαφορετική μεταχείριση μπορεί ιδίως να περιλαμβάνει:

[…]

5. συμφωνία δυνάμει της οποίας η λύση της σχέσεως εργασίας επέρχεται χωρίς καταγγελία σε χρονικό σημείο, κατά το οποίο ο/η εργαζόμενος(-η) μπορεί να ζητήσει σύνταξη γήρατος, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 41 του έκτου βιβλίου του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης,

[…]

7. συμφωνία, με ατομική σύμβαση ή στο πλαίσιο συλλογικής διαπραγμάτευσης, που επιβάλλει απαγόρευση καταγγελίας των σχέσεων εργασίας απασχολούμενων ορισμένης ηλικίας και ορισμένης επαγγελματικής ειδίκευσης, κατά το μέτρο που δεν θίγεται, λόγω σοβαρής παρατυπίας, η προστασία άλλων απασχολούμενων από καταγγελία στο πλαίσιο διαδικασίας επιλογής με κοινωνικά κριτήρια κατά το άρθρο 1, παράγραφος 3, του νόμου περί προστασίας από τις απολύσεις (Kündigungsschutzgesetz).»

17. Το σημείο 7 καταργήθηκε αναδρομικώς από τις 12 Δεκεμβρίου 2006 [13]. Ως εκ τούτου, το άρθρο 10 του AGG, όπως εφαρμόζεται στην υπό κρίση υπόθεση, δεν περιλαμβάνει πλέον το εν λόγω σημείο 7.

13 — *BGBl.* I, 2007, σ. 2742.

3. Η συλλογική σύμβαση εργασίας

18. Η συνομολογηθείσα το 2004 και εφαρμοζόμενη στην υπό κρίση υπόθεση συλλογική σύμβαση εργασίας-πλαίσιο για τους επαγγελματικώς απασχολούμενους τον τομέα καθαρισμού κτιρίων (στο εξής: RTV) αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ της Bundesinnungsverband des Gebäudereiniger-Handwerks, για την εργοδοτική πλευρά, και της Industriegewerkschaft Bauen-Agrar-Umwelt, από την πλευρά των εργαζομένων. Το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, έχει ως εξής:

«Υπό την επιφύλαξη αντίθετης ρήτρας σε ατομική σύμβαση, η σχέση εργασίας λύεται μετά την παρέλευση του μήνα, κατά τον οποίο ο/η απασχολούμενος(-η) μπορεί να ζητήσει σύνταξη λόγω γήρατος, εξαιρουμένης της συντάξεως, την οποία μπορεί να ζητήσει ο/η απασχολούμενος(-η) προ της συμπληρώσεως του εφαρμοζόμενου σε αυτόν(-ή) ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, το αργότερο μετά την παρέλευση του μήνα, κατά τον οποίο ο/η απασχολούμενος(-η) συμπλήρωσε το 65ο έτος της ηλικίας του».

19. Στην προϊσχύουσα συλλογική σύμβαση-πλαίσιο περιλήφθηκε, για πρώτη φορά στις 8 Μαΐου 1987, ρύθμιση ανάλογη αυτής του άρθρου 19, σημείο 8, RTV. Από τον Αύγουστο 1987, το όριο ηλικίας καθορίστηκε στα 65 έτη. Με απόφαση του Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit (Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομίας και Εργασίας), η RTV κηρύχθηκε γενικώς υποχρεωτική από 1ης Ιανουαρίου 2004. Η γενική δεσμευτική ισχύς της RTV έχει ως συνέπεια να δεσμεύει τους εργοδότες και τους εργαζομένους οι οποίοι δεν υπέκειντο σε αυτή ως εκ της ιδιότητάς

τους ως μελών εργοδοτικής οργανώσεως ή εργατικού σωματείου. Καμία τροποποίηση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV δεν έλαβε χώρα προ, κατά και μετά τη θέση σε ισχύ του AGG.

20. Στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως αυξήθηκε σταδιακά από τα 65 στα 67 έτη. Εντούτοις, η γεννηθείσα το 1943 ενάγουσα συνεχίζει να υπόκειται στο όριο των 65 ετών.

II — Τα πραγματικά περιστατικά

21. Η εναγόμενη στην κύρια δίκη (στο εξής: εναγόμενη) είναι εταιρία δραστηριοποιούμενη στον τομέα καθαρισμού κτιρίων. Η εναγόμενη απασχολεί αρκετούς εργαζόμενους, των οποίων η ηλικία υπερβαίνει τα 65 ή ακόμα και τα 70 έτη.

22. Η ενάγουσα στην κύρια δίκη (στο εξής: ενάγουσα) γεννήθηκε στις 26 Μαΐου 1943, είναι έγγαμη και έχει άρρεν τέκνο με αναπηρία 100 %. Ο σύζυγός της είναι συνταξιούχος. Κατά τα 39 τελευταία έτη, η ενάγουσα απασχολείται σε στρατώνα της Bundeswehr στο Hamburg-Blankenese, από δε της 1ης Νοεμβρίου 1994 εργάζεται ως υπάλληλος της εναγόμενης. Η ενάγουσα δεν είναι μέλος εργατικού σωματείου.

23. Δυνάμει της συμβάσεως εργασίας που συνήφθη μεταξύ της εναγόμενης και της ενάγουσας στις 10 Οκτωβρίου 1994 (στο εξής: σύμβαση), η ενάγουσα προσελήφθη ως «καθαρίστρια σε στρατώνα». Ο χρόνος εργασίας αντιστοιχούσε ημερησίως σε 2 ώρες, εβδομαδιαίως σε 10 ώρες. Η εναγόμενη κατέβαλλε στην ενάγουσα μισθό που τελευταίως ανερχόταν στο ακαθάριστο ποσό των 307,48 ευρώ. Η σύμβαση περιέχει αναφορά στην RTV.

24. Με το από 14 Μαΐου 2008 έγγραφό της, η εναγόμενη, αναφερόμενη στο άρθρο 19, σημείο 2, της RTV, γνωστοποίησε στην ενάγουσα ότι η εργασιακή της σχέση λήγει στις 31 Μαΐου 2008, ήτοι στο πέρας του μηνός κατά τον οποίο αυτή θα συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας και, κατά συνέπεια, το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Η ενάγουσα εναντιώθηκε, με το από 18 Μαΐου 2008 έγγραφό της, στη λύση της εργασιακής σχέσεως. Γνωστοποιούσε ότι επιθυμεί να εξακολουθεί να εργάζεται και πρότεινε την εκ νέου παροχή της εργασίας της. Από της 1ης Ιουνίου 2008, η εναγόμενη έπαψε να απασχολεί την ενάγουσα, της πρότεινε ωστόσο σχέση εργασίας εκκρεμούσης της δίκης (Prozessarbeitsverhältnis). Την 1η Ιουνίου 2008, η ενάγουσα έλαβε σύνταξη στο πλαίσιο του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος. Η σύνταξη αυτή ανέρχεται μηνιαίως στο ακαθάριστο ποσό των 253,19 ευρώ, ήτοι στο καθαρό ποσό των 228,26 ευρώ.

III — Η διαδικασία ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου

25. Στις 28 Μαΐου 2008, η ενάγουσα άσκησε αγωγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Ισχυρίζεται ότι η σχέση εργασίας της με την εναγόμενη εξακολουθεί να υφίσταται και μετά τις 31 Μαΐου 2008 και προβάλλει συναφείς αξιώσεις. Η εναγόμενη, αναφερόμενη στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, ισχυρίζεται ότι η σχέση εργασίας έχει πάψει να υφίσταται και ζητεί την απόρριψη της αγωγής. Το αιτούν δικαστήριο κρίνει μεν την αναφορά της ατομικής συμβάσεως στην RTV ως ανενεργή, αλλά ως εφαρμοστέο το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, λόγω της γενικής δεσμευτικής ισχύος αυτής. Το δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες ως προς τον συμβατό χαρακτήρα του άρθρου 19, σημείο 8, RTV με την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας που επιβάλλει η οδηγία 2000/78.

26. Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε στοιχεία από τα συμβαλλόμενα μέρη στη συλλογική σύμβαση εργασίας σχετικά με το δικαιολογητικό υπόβαθρο του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, καθώς και από το Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit σχετικά με τους λόγους για τους οποίους προσέδωσε γενική δεσμευτική ισχύ στην RTV. Απάντηση έδωσαν μόνον οι εκπρόσωποι της εργοδοτικής πλευράς στη συλλογική σύμβαση εργασίας.

IV — Τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

27. Με την από 20 Ιανουαρίου 2009 διάταξη περί παραπομπής, η οποία περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 26 Φεβρουαρίου 2009, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Είναι, μετά τη θέση σε ισχύ του AGG, συμβατές με την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας, την οποία επιβάλλει το άρθρο 1 και το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 […], οι ρυθμίσεις συλλογικών συμβάσεων που προβαίνουν σε διαφοροποιήσεις βάσει της ηλικίας, χωρίς αυτό να επιτρέπεται ρητώς από τον AGG (όπως επιτρεπόταν προηγουμένως από το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 7, AGG);

2) Αντίκειται στην απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας, την οποία επιβάλλει το άρθρο 1 και το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 […], εθνική ρύθμιση που επιτρέπει στο κράτος, στα συμβαλλόμενα μέρη συλλογικής συμβάσεως εργασίας και στα συμβαλλόμενα μέρη ατομικής συμβάσεως εργασίας να ρυθμίζουν την άνευ ετέρου λύση εργασιακών σχέσεων σε συγκεκριμένη προκαθορισμένη ηλικία (εν προκειμένω: συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας), όταν στο οικείο κράτος μέλος χρησιμοποιούνται συνεχώς, επί δεκαετίες, αντίστοιχες ρήτρες στις εργασιακές σχέσεις όλων

σχεδόν των εργαζομένων, ανεξαρτήτως της εκάστοτε οικονομικής, κοινωνικής, δημογραφικής καταστάσεως και της συγκεκριμένης καταστάσεως της αγοράς εργασίας;

καταστάσεως και της συγκεκριμένης καταστάσεως της αγοράς εργασίας;»

28. Στις 23 Φεβρουαρίου 2010, έλαβε χώρα προφορική διαδικασία στην οποία μετείχαν, συμπληρώνοντας συγχρόνως τους ισχυρισμούς τους και απαντώντας σε ερωτήσεις, οι εκπρόσωποι της ενάγουσας και του εναγόμενης, της Γερμανικής και της Δανικής Κυβερνήσεως, καθώς και της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου και της Επιτροπής.

3) Αντίκειται στην απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας, την οποία επιβάλλει το άρθρο 1 και το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 […], συλλογική σύμβαση εργασίας που επιτρέπει στον εργοδότη να τερματίζει εργασιακές σχέσεις σε συγκεκριμένη προκαθορισμένη ηλικία (εν προκειμένω: συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας), όταν στο οικείο κράτος μέλος χρησιμοποιούνται συνεχώς, επί δεκαετίες, αντίστοιχες ρήτρες στις εργασιακές σχέσεις όλων σχεδόν των εργαζομένων, ανεξαρτήτως της εκάστοτε οικονομικής, κοινωνικής και δημογραφικής καταστάσεως και της συγκεκριμένης καταστάσεως της αγοράς εργασίας;

V — Επί της ενστάσεως απαραδέκτου που προτείνει γενικώς η Ιρλανδική Κυβέρνηση

29. Κατά την Ιρλανδική Κυβέρνηση, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Το Δικαστήριο έδωσε απαντήσεις σε ανάλογα ερωτήματα στην απόφαση Age Concern England [14]. Ως εκ τούτου, η αποστολή του Δικαστηρίου έχει ήδη εκπληρωθεί.

4) Παραβιάζει την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας, την οποία επιβάλλει το άρθρο 1 και το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 […], το κράτος που κηρύσσει και διατηρεί ως γενικώς δεσμευτική συλλογική σύμβαση εργασίας που επιτρέπει στον εργοδότη να τερματίζει εργασιακές σχέσεις σε συγκεκριμένη προκαθορισμένη ηλικία (εν προκειμένω: συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας), όταν αυτό συμβαίνει ανεξαρτήτως της εκάστοτε συγκεκριμένης οικονομικής, κοινωνικής και δημογραφικής

30. Η ένσταση αυτή πρέπει να απορριφθεί. Κατά πάγια νομολογία, τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία, δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, να υποβάλλουν στο Δικαστήριο ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της

14 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6.

Ένωσης, ακόμη και στις περιπτώσεις που το Δικαστήριο έχει δώσει απαντήσεις σε αντίστοιχα ερωτήματα [15]. Το Δικαστήριο έχει και σε αυτές τις περιπτώσεις αρμοδιότητα να αποφαίνεται επί αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

VI — Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί της εφαρμογής της οδηγίας 2000/78 και επί της σχετικής διατάξεως

31. Πριν μελετήσω τα τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου, με τα οποία ζητείται η ερμηνεία του άρθρου 1 και του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, επιθυμώ να εξετάσω συνοπτικώς το προκριματικό ερώτημα της εφαρμογής της οδηγίας 2000/78 (Α) όπως και την κρίσιμη για την υπό κρίση υπόθεση διάταξη της εν λόγω οδηγίας (Β).

Α — *Επί της εφαρμογής της οδηγίας 2000/78*

32. Όπως προκύπτει από το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ΄, η οδηγία εφαρμόζεται σε περίπτωση όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως. Κατά τη διάταξη αυτή, η οδηγία ισχύει και όσον αφορά τις συνθήκες απολύσεως. Ρύθμιση όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, κατά την οποία η σχέση εργασίας λύεται κατά κανόνα όταν ο εργαζόμενος συμπληρώσει το προβλεπόμενο όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, θίγει τις συνθήκες απολύσεως ενός προσώπου. Από την αιτιολογική σκέψη 14 της οδηγίας, κατά την οποία αυτή δεν θίγει τις εθνικές διατάξεις σχετικά με τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, δεν μπορεί να αντληθεί επιχείρημα κατά της εφαρμογής της οδηγίας. Η εν λόγω αιτιολογική σκέψη απλώς διασαφηνίζει ότι η οδηγία δεν θίγει την αρμοδιότητα των κρατών μελών να καθορίζουν την ηλικία συνταξιοδοτήσεως. Ως εκ τούτου, δεν συνεπάγεται μη εφαρμογή της οδηγίας επί εθνικών μέτρων με τα οποία ορίζονται οι προϋποθέσεις λύσεως συμβάσεως εργασίας λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως [16].

Β — *Επί της εφαρμοζόμενης διατάξεως της οδηγίας 2000/78*

33. Στη διάταξη περί παραπομπής, το αιτούν δικαστήριο κάνει απλώς μνεία του άρθρου 1 και του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει κατ' αρχάς να επισημανθεί ότι ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, εισάγει άμεση διαφορετική μεταχείριση με βάση την ηλικία υπό την έννοια του άρθρου 1 και του

15 — Αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 1963, 28/62 έως 30/62, Da Costa κ.λπ. (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 891), και της 3ης Μαρτίου 1994, Eurico Italia κ.λπ., C-332/92, C-333/92 και C-335/92 (Συλλογή 1994, σ. I-711, σκέψη 15). Επιπλέον, σε αυτήν την περίπτωση, τίθεται ζήτημα εάν αίρεται η επιβαλλόμενη από το άρθρο 234, παράγραφος 3, ΕΚ, υποχρέωση εθνικού δικαστηρίου, του οποίου η απόφαση δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα, να υποβάλει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως και εάν το Δικαστήριο μπορεί να απαντήσει στην αίτηση εκδίδοντας διάταξη.

16 — Βλ. απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψεις 42 έως 47).

άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο α΄, της οδηγίας, καθόσον προβλέπει ότι η σχέση εργασίας της ενάγουσας λύεται κατά κανόνα με τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, δηλαδή του 65ου έτους. Ως εκ τούτου, αυτή υπόκειται άμεσα, λόγω της ηλικίας της, σε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση από εργαζόμενο ο οποίος δεν έχει ακόμα συμπληρώσει αυτό το έτος της ηλικίας του [17].

34. Επιπλέον, το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας ορίζει ότι η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά διάκριση εφόσον δικαιολογείται στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αντικειμενικώς και ευλόγως από έναν θεμιτό σκοπό και εφόσον τα μέσα επίτευξης του σκοπού αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία. Το αιτούν δικαστήριο δεν έκανε ρητώς μνεία της εν λόγω διατάξεως στα προδικαστικά του ερωτήματα. Επειδή όμως τα προδικαστικά ερωτήματα εστιάζουν, από απόψεως περιεχομένου, στη ρύθμιση αυτή, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντικείμενό τους είναι η ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

VII — Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

35. Στο πρώτο προδικαστικό του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG, εφαρμοζόμενο στην υπό κρίση υπόθεση ως τότε είχε, δεν περιελάμβανε πλέον κανένα τυπικό παράδειγμα που να επιτρέπει ρητώς τον καθορισμό γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας. Παρατηρεί, συναφώς, ότι τυπικό παράδειγμα τέτοιου περιεχομένου προβλεπόταν ρητώς σε προγενέστερη μορφή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG, και δη στο σημείο 7. Κατόπιν της καταργήσεως του εν λόγω σημείου 7, το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG δεν περιλαμβάνει πλέον αντίστοιχο τυπικό παράδειγμα. Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί, με βάση αυτή την ερμηνεία του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG, να διευκρινιστεί εάν ο καθορισμός από τους κοινωνικούς εταίρους, μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας, γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το οριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, είναι συμβατός με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, έστω και εάν το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG δεν παρέχει ρητώς τέτοια δυνατότητα.

Α — *Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία*

36. Η ενάγουσα, η εναγόμενη, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή επισημαίνουν ότι το εν τω μεταξύ καταργηθέν άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 7, του AGG δεν έχει σχέση με τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Στο σημείο αυτό περιλαμβάνονταν ρυθμίσεις, κατά τις οποίες απασχολούμενοι προχωρημένης ηλικίας απολάμβαναν ιδιαίτερης προστασίας από καταγγελίες. Εντούτοις, γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το οριζόμενο από το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, δεν ισχύει επί λύσεως συμβάσεως εργασίας κατόπιν καταγγελίας, αλλά κατόπιν

17 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 51), απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψεις 33 επ.) και απόφαση Petersen (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψεις 34 επ.).

παρελεύσεως ταχθείσας προθεσμίας. Η περίπτωση αυτή εμπίπτει στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, το οποίο και παραμένει σε ισχύ. Το αιτούν δικαστήριο δεν διατύπωσε άποψη επ' αυτής της διατάξεως.

37. Κατά τη Γερμανική Κυβέρνηση, την ενάγουσα και την εναγόμενη, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο, επειδή οι παρατηρήσεις του αιτούντος δικαστηρίου επί του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 7, του AGG στερούνται λυσιτέλειας για την επίλυση της ένδικης διαφοράς. Η Γερμανική Κυβέρνηση φρονεί ότι το πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο και για έναν επιπλέον λόγο, ότι δηλαδή το αιτούν δικαστήριο δεν εξέτασε το κρίσιμο για την επίλυση της ένδικης διαφοράς άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG.

38. Όσον αφορά την ουσία του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, η εναγόμενη, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών που μετέχουν στη διαδικασία και η Επιτροπή εκτιμούν ότι ο καθορισμός μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως είναι συμβατός με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Η εναγόμενη κάνει μνεία της αιτιολογικής σκέψης 36 της οδηγίας, από την οποία προκύπτει ότι αυτή μπορεί να μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη από τους συμβαλλόμενους στη συλλογική σύμβαση εργασίας. Η Γερμανική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι τα οριζόμενα στα σημεία του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG αποτελούν απλώς τυπικά παραδείγματα. Η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας μπορεί ως εκ τούτου να θεμελιώνεται και στη γενική ρήτρα του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG, στην οποία επαναλαμβάνονται οι γενικές προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Η μεταφορά της οδηγίας μπορεί να συντελεστεί και μέσω μιας γενικής ρήτρας, η οποία μπορεί να εξειδικεύεται στο πλαίσιο μιας συλλογικής συμβάσεως εργασίας ή μιας ατομικής συμβάσεως εργασίας.

39. Η ενάγουσα εκτιμά ότι η μέθοδος αυτή δεν είναι συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Η συλλογική σύμβαση εργασίας δεν αποτελεί ενδεδειγμένο μέσο για την επίτευξη των θεμιτών σκοπών υπό την έννοια του άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Δυνάμει της εν λόγω διατάξεως, ο ίδιος ο εθνικός νομοθέτης υποχρεούται να προσδιορίζει ποιες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δεν εισάγουν διακρίσεις. Επιπλέον, στον AGG δεν κατονομάζονται ρητώς συγκεκριμένοι σκοποί. Ως εκ τούτου, ο έλεγχος του περιεχομένου των σκοπών αυτών είναι αδιανόητος.

Β — *Εκτίμηση*

1. Επί του παραδεκτού

40. Κατά το αιτούν δικαστήριο, στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG δεν γίνεται πλέον λόγος για γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Λαμβανομένου υπόψη του σαφούς γράμματος του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, το οποίο εξακολουθεί να ισχύει, η προαναφερθείσα ερμηνεία καθίσταται αδύνατη [18]. Επιπλέον, κατά τη διαδικασία αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, υφίσταται σχέση συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, στο πλαίσιο της οποίας τα εθνικά δικαστήρια είναι αποκλειστικώς αρμόδια για την ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού δικαίου [19]. Το Δικαστήριο δεν έχει την εξουσία να ελέγχει την ερμηνεία του διατάξεων του εθνικού δικαίου από το αιτούν δικαστήριο.

41. Όριο της ανωτέρω διαπιστώσεως είναι η πρόδηλη έλλειψη λυσιτέλειας του προδικαστικού ερωτήματος [20]. Λαμβανομένων όμως υπόψη των παρατηρήσεων του αιτούντος δικαστηρίου επί του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG, δεν συντρέχει, εν προκειμένω, τέτοια περίπτωση. Περαιτέρω, το Δικαστήριο, απαντώντας στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, έχει τη δυνατότητα να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο κατευθύνσεις ως προς την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Κατά συνέπεια, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

2. Επί του συμβατού με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78

42. Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν ο μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας καθορισμός γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως από τους κοινωνικούς εταίρους είναι συμβατός με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, καίτοι από τα τυπικά παραδείγματα του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG δεν προκύπτει αυτή η δυνατότητα.

43. Προκειμένου το αιτούν δικαστήριο να λάβει χρήσιμη απάντηση για την επίλυση της ενώπιον αυτού ένδικης διαφοράς, ενδείκνυται, κατά τη γνώμη μου, η παροχή διευκρινίσεων ως προς τον εντοπισμό των εθνικών ρυθμίσεων από τις οποίες μπορεί να προκύπτει η παροχή ειδικής εξουσίας προς

18 — Λόγος γι' αυτό μπορεί να είναι ότι το αιτούν δικαστήριο, στην υποσημείωση 1 της διατάξεως περί παραπομπής, εκλαμβάνει τη «ρύθμιση περί τρίτης ηλικίας» γενικώς ως μια ρύθμιση, η οποία εισάγει διαφοροποιήσεις με βάση την ηλικία. Αντιθέτως, οι συγγραφείς, στους οποίους παραπέμπει το αιτούν δικαστήριο στις σελίδες 30 και 31 της διατάξεώς του, προφανώς εφαρμόζουν αυτή την έννοια μόνο στο πλαίσιο των κανόνων περί καταγγελίας.

19 — Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2008, C-330/07, Jobra (Συλλογή 2008, σ. I-9099, σκέψη 17 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

20 — Αποφάσεις της 25ης Μαρτίου 2004, C-71/02, Karner (Συλλογή 2004, σ. I-3025, σκέψη 21), και της 1ης Απριλίου 2004, C-286/02, Bellio Fratelli (Συλλογή 2004, σ. I-3465, σκέψη 28).

καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

α) Εθνικές ρυθμίσεις από τις οποίες μπορεί να προκύπτει η παροχή ειδικής εξουσίας προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας

44. Το αιτούν δικαστήριο, όταν εξετάζει εάν ισχύει διάταξη από την οποία μπορεί να προκύπτει παροχή εξουσίας αυτού του περιεχομένου, πρέπει κατ' αρχάς να προβαίνει σε διερεύνηση όλων των εθνικών διατάξεων από τις οποίες προκύπτει *ρητή* παροχή αυτής της εξουσίας. Επιβάλλεται συναφώς να επισημανθεί ότι η ενάγουσα, η εναγόμενη, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή θεωρούν δεδομένη την εφαρμογή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG.

45. Στην περίπτωση που, κατόπιν της ως άνω διερευνήσεως, διαπιστωθεί ότι το πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν κατέστη άνευ αντικειμένου, επιβάλλεται περαιτέρω η επισήμανση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας δεν επιβάλλει στον εθνικό νομοθέτη την υποχρέωση να ρυθμίζει σε *ένα* μόνο νόμο τις περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας που δεν συνεπάγονται την εισαγωγή διακρίσεων. Ως εκ τούτου, το αιτούν δικαστήριο, κατά την αναζήτηση της εθνικής ρυθμίσεως που παρέχει εξουσία στους κοινωνικούς εταίρους να καθορίζουν μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, δεν πρέπει να περιορίζεται στις διατάξεις του AGG.

46. Το ίδιο το εθνικό δίκαιο καθιστά, κατά τη γνώμη μου, δυνατή τη διερεύνηση αυτή. Όπως προκύπτει από τις προφορικές παρατηρήσεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως, τα απαριθμούμενα στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG τυπικά παραδείγματα δεν έχουν περιοριστικό χαρακτήρα. Η παροχή ειδικής εξουσίας μπορεί λοιπόν να προκύπτει από άλλα νομοθετήματα. Στη διάταξη περί παραπομπής, το αιτούν δικαστήριο έκανε μνεία της από 18 Ιουνίου 2008 αποφάσεως του Bundesarbeitsgericht (Ομοσπονδιακό Εργατικό Δικαστήριο, στο εξής: BAG) [21]. Στην απόφαση αυτή, η οποία αφορούσε τη νομική κατάσταση προ της θέσεως σε ισχύ του AGG, το BAG συνήγαγε δια νόμου παρεχόμενη ειδική εξουσία προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως με συλλογικές συμβάσεις εργασίας από το άρθρο 41 του SGB VI. Δεδομένου ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG δεν εφαρμόζεται εν προκειμένω, πρέπει ιδίως να ελεγχθεί εάν η εν λόγω ειδική εξουσία απορρέει ενδεχομένως από το άρθρο 41 του SGB VI.

47. Τέλος, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας δεν ορίζει προϋπόθεση κατά την

21 — Βλ. σ. 14 έως 29 της διατάξεως περί παραπομπής.

οποία στην εθνική ρύθμιση, η οποία καθιστά δυνατό τον καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας, πρέπει ρητώς να προσδιορίζονται οι λόγοι για τους οποίους αυτά τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν εισάγουν διακρίσεις με βάση την ηλικία. Ελλείψει σχετικής ρητής διασαφηνίσεως στην επίμαχη εθνική ρύθμιση, πρέπει να ελέγχεται εάν άλλα στοιχεία, αντλούμενα από το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η ρύθμιση αυτή, καθιστούν δυνατό τον προσδιορισμό των επιδιωκόμενων με αυτή σκοπών, ενόψει και του δικαστικού ελέγχου της νομιμότητας του περιεχομένου των σκοπών αυτών, καθώς και του πρόσφορου και αναγκαίου χαρακτήρα των μέσων που εφαρμόζονται για την επίτευξή τους [22].

48. Εάν το αιτούν δικαστήριο διαπιστώσει ότι εθνική ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG ή του άρθρου 41 του SGB VI, παρέχει στους κοινωνικούς εταίρους την εξουσία να καθορίζουν μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, χωρίς όμως από τη ρύθμιση αυτή να προκύπτουν ρητώς οι λόγοι για τους οποίους προβλέφθηκε αυτή η δυνατότητα, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η εν λόγω ρύθμιση. Οι λόγοι μπορούν ιδίως να προκύπτουν από την αιτιολογική έκθεση ενός νόμου, όχι όμως απαραιτήτως του νόμου στον οποίο εντοπίζεται η επίμαχη ρύθμιση. Σε περίπτωση όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, στην οποία ο μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας καθορισμός γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως απαγορευόταν διά νόμου για ορισμένο χρονικό διάστημα αλλά επανεισήχθη και έκτοτε επιτρέπεται, οι ως άνω λόγοι μπορούν ιδίως να εντοπισθούν στην αιτιολογική έκθεση του νόμου με τον οποίο καταργήθηκε η απαγόρευση καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας.

49. Δεδομένων των σχετικών με το εθνικό δίκαιο στοιχείων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο στη διάταξη περί παραπομπής, πρέπει ευλόγως να αναμένεται ότι το δικαστήριο αυτό θα αναζητήσει, επί τη βάσει των ανωτέρω διευκρινίσεων, τη δια νόμου παρεχόμενη ειδική εξουσία των κοινωνικών εταίρων προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

50. Επομένως, στην προκειμένη περίπτωση, δεν παρίσταται ανάγκη να εξεταστεί εάν ο καθορισμός γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας είναι συμβατός με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, και στην περίπτωση που το εθνικό δίκαιο δεν παρέχει ειδική προς τούτο εξουσία.

22 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 57), απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 45) και απόφαση Petersen (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψη 40).

β) Συμπληρωματικές διευκρινίσεις ως προς την εφαρμογή της οδηγίας από τους κοινωνικούς εταίρους

54. Τρίτον, αμφισβητείται εν μέρει εάν οι κοινωνικοί εταίροι έχουν εξουσία προς μεταφορά και του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Η αβεβαιότητα αυτή εξηγείται από τον χαρακτηρισμό των θεμιτών σκοπών ως σκοπών δημοσίου συμφέροντος. Ο καθορισμός σκοπών δημοσίου συμφέροντος έχει πολιτικό χαρακτήρα και, επομένως, βαρύνει το κράτος μέλος [24].

i) Μεταφορά από τους κοινωνικούς εταίρους δυνάμει του άρθρου 18 της οδηγίας

51. Επισημαίνεται απλώς συμπληρωματικά ότι κατά το άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας, η εφαρμογή αυτής μπορεί να διασφαλίζεται από τους κοινωνικούς εταίρους.

52. Η πρώτη ρητή προϋπόθεση αυτής της εφαρμογής είναι η από κοινού υποβολή αιτήσεως από τους κοινωνικούς εταίρους. Το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται ως εκ τούτου να ελέγξει εάν υποβλήθηκε, εν προκειμένω, τέτοια αίτηση.

53. Κατά τη δεύτερη ρητή προϋπόθεση, τα κράτη μέλη πρέπει να έχουν λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να είναι ανά πάσα στιγμή σε θέση να εγγυώνται τα αποτελέσματα που επιβάλλονται από την εν λόγω οδηγία. Το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται ως εκ τούτου να ελέγξει, εάν ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG, παρέχει σχετικώς επαρκή διασφάλιση [23].

55. Κατά τη γνώμη μου, οι αμφιβολίες αυτές, τουλάχιστον σε περιπτώσεις όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, στερούνται ερείσματος. Κατ' αρχάς, επιβάλλεται να επισημανθεί ότι το γράμμα του άρθρου 18, παράγραφος 1, της οδηγίας δεν περιορίζει τη δυνατότητα εφαρμογής αυτής από τους κοινωνικούς εταίρους σε ορισμένες μόνο διατάξεις της. Ως εκ τούτου, η μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας από τους κοινωνικούς εταίρους δεν είναι ρητώς αποκλεισμένη. Ανεξαρτήτως του εάν οι αμφιβολίες περί μεταφοράς του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αμιγώς μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας είναι δικαιολογημένες, εκτιμώ ότι δεν βρίσκουν πρόσφορο έδαφος σε περιπτώσεις όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως. Επιβάλλεται να γίνει διάκριση μεταξύ καθορισμού ενός θεμιτού σκοπού και αναφοράς σε ένα θεμιτό σκοπό που έχει ήδη θέσει ο εθνικός νομοθέτης. Κατά το μέτρο που ο εθνικός νομοθέτης έχει θέσει τον θεμιτό σκοπό και έχει καθορίσει τα μέσα για την επίτευξή του, δεν αποκλείεται, κατά τη γνώμη μου,

23 — Δεν επιθυμώ, επί του παρόντος, να εμβαθύνω σε αυτό το ζήτημα, αλλά παραπέμπω στα σημεία 101 έως 107 των παρουσών προτάσεων.

24 — Βλ. Wiedemann, H., Thüsing, G., «Der Schutz älterer Arbeitnehmer und die Umsetzung der Richtlinie 2000/78/EG», *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*, 2002, σ. 1234 επ., ιδίως 1238, Bros, C., σε Däubler, W., Bertzbach, M. (επιμέλεια), *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*, Nomos, 2007, «§ 10», σημείο 6.

αναφορά των κοινωνικών εταίρων στον εν λόγω σκοπό [25].

ii) Σύναψη συλλογικής συμβάσεως εργασίας βάσει γενικής ρήτρας παρέχουσας «λευκή εξουσιοδότηση»

56. Εφόσον οι κοινωνικοί εταίροι δεν έχουν υποβάλει από κοινού αίτηση υπό την έννοια του άρθρου 18 της οδηγίας, φρονώ, αντιθέτως, ότι δεν είναι συμβατή με το άρθρο 6 της οδηγίας γενική ρήτρα στην οποία ο εθνικός νομοθέτης έχει απλώς επαναλάβει τις οριζόμενες στο άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας προϋποθέσεις και η οποία παρέχει στους κοινωνικούς εταίρους «λευκή εξουσιοδότηση» για την εφαρμογή της οδηγίας. Τούτο δεν συνιστά επαρκή μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφος 1, από το κράτος μέλος. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας ορίζει ότι το κράτος μέλος *προβλέπει* ποιες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δεν εισάγουν διακρίσεις. Η διάγνωση των μη συνεπαγόμενων την εισαγωγή διακρίσεων περιπτώσεων εναπόκειται, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, πρωτίστως στα κράτη μέλη. Από τις οριζόμενες στο άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας προϋποθέσεις καθίσταται εμφανές ότι οι προβλεπόμενες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως πρέπει να δικαιολογούνται αντικειμενικώς. Η απαράλλακτη επανάληψη των προϋποθέσεων, υπό τις οποίες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως μπορούν να δικαιολογηθούν, δεν συνιστά αφεαυτής θεσπισθείσα από κράτος μέλος *πρόβλεψη*. Επιπλέον, τουλάχιστον στην περίπτωση που δεν έχει υποβληθεί από κοινού αίτηση των κοινωνικών εταίρων, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για διάπλαση κανόνα δικαίου από τους κοινωνικούς εταίρους αμιγώς μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας. Η από κοινού υποβολή αιτήσεως αποτελεί, κατά ρητή πρόβλεψη του άρθρου 18 προϋπόθεση της αναθέσεως της εφαρμογής της οδηγίας στους κοινωνικούς εταίρους.

3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

57. Συμπερασματικά, επιβάλλεται κατ' αρχάς η διαπίστωση ότι γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που έχει καθοριστεί μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας είναι κατ' αρχάς συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, εφόσον στους κοινωνικούς εταίρους έχει παρασχεθεί ειδική προς τούτο εξουσία με ρύθμιση του εθνικού δικαίου, η οποία πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Ρύθμιση του εθνικού δικαίου με αυτό το περιεχόμενο μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας και όταν οι δικαιολογητικοί λόγοι, για τους οποίους τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως κρίνεται ότι δεν εισάγουν διάκριση με βάση την ηλικία, δεν παρατίθενται ρητώς

25 — Στην περίπτωση αυτή, πρέπει κατά κανόνα να θεωρείται δεδομένο –όπως στην υπό κρίση υπόθεση– ότι το κράτος μέλος έχει παράσχει σχετικώς ειδική εξουσία, με συνέπεια να εγείρεται το ερώτημα εάν το εν λόγω κράτος προέβη ήδη στη μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Βλ., ως προς αυτό το ζήτημα, τα σημεία 109 επ. των παρουσών προτάσεων.

στην εν λόγω ρύθμιση. Ελλείψει ρητής αναφοράς αυτής της δικαιολογήσεως, επιβάλλεται να ελέγχεται εάν άλλα στοιχεία, αντλούμενα από το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η ρύθμιση αυτή, καθιστούν δυνατό τον προσδιορισμό του επιδιωκόμενου με αυτή σκοπού και κατά πόσον αυτά είναι αρκούντως συγκεκριμένα προκειμένου να καθιστούν δυνατό τον έλεγχο από απόψεως αντικειμενικής δικαιολογήσεως.

58. Γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που καθορίζεται μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας μπορεί να είναι συμβατό με την οδηγία και όταν πληρούνται οι οριζόμενες στο άρθρο 18, παράγραφος 1, προϋποθέσεις αναθέσεως της εφαρμογής της οδηγίας στους κοινωνικούς εταίρους, μεταξύ των οποίων, ιδίως, η από κοινού υποβολή σχετικής αιτήσεως εκ μέρους των κοινωνικών εταίρων.

VIII — Επί των λοιπών προδικαστικών ερωτημάτων

59. Με τα λοιπά προδικαστικά του ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν είναι συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 το γεγονός ότι εθνική ρύθμιση παρέχει την εξουσία στο κράτος, στα συμβαλλόμενα μέρη συλλογικής συμβάσεως εργασίας και στα συμβαλλόμενα μέρη ατομικής συμβάσεως εργασίας να καθορίζουν γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, το ότι οι εμπλεκόμενοι κοινωνικοί εταίροι καθορίζουν, βάσει αυτής της ρυθμίσεως, γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας και το ότι η κατ' αυτόν τον τρόπο συνομολογηθείσα ρήτρα περί γενικών ορίων ηλικίας κηρύσσεται γενικώς δεσμευτική. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει συναφώς ότι, στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, εφαρμόζονται από μακρού ρήτρες περί καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως στις εργασιακές σχέσεις όλων σχεδόν των εργαζομένων, και ανεξαρτήτως της οικονομικής, κοινωνικής και δημογραφικής καταστάσεως και της συγκεκριμένης καταστάσεως στην αγορά εργασίας.

60. Πρέπει ευλόγως να αναμένεται ότι το αιτούν δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω διευκρινίσεις, θα συναγάγει τη διά νόμου παροχή ειδικής εξουσίας προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως από το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, όπως και από το άρθρο 41 του SGB VI. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η εθνική ρύθμιση, την οποία αορίστως περιέγραψε με αφηρημένο τρόπο το αιτούν δικαστήριο στο δεύτερο προδικαστικό του ερώτημα, συμφωνεί από απόψεως περιεχομένου σε μεγάλο βαθμό με τις ως άνω διατάξεις. Προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στα λοιπά προδικαστικά ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου, θα συνεχίσω την ανάπτυξή μου εκλαμβάνοντας ως δεδομένο ότι πρόκειται για εθνική ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG και του άρθρου 41 του SGB VI.

Α — *Επί του παραδεκτού*

61. Κατά την Ιρλανδική Κυβέρνηση, τα λοιπά προδικαστικά ερωτήματα είναι απαράδεκτα. Πρώτον, πρόκειται για ερωτήματα σχετικά όχι με την ερμηνεία, αλλά με την εφαρμογή της οδηγίας. Δεύτερον, η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6 της οδηγίας είναι περιορισμένη.

62. Οι ενστάσεις αυτές πρέπει να απορριφθούν.

63. Στο πλαίσιο της σχέσεως συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων κατ' εφαρμογή του άρθρου 234 ΕΚ, τα εθνικά δικαστήρια είναι αποκλειστικώς αρμόδια για την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Εντούτοις, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να απαντά σε ερωτήματα τα οποία προκύπτουν ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου κατά την εφαρμογή του άρθρου 6 της οδηγίας και αφορούν την ερμηνεία αυτής της διατάξεως.

64. Αληθεύει, περαιτέρω, ότι στο πλαίσιο του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως [26]. Το εν λόγω περιθώριο εκτιμήσεως έχει βεβαίως όρια, τα οποία πάντως μπορούν να παραβιάζονται από προδήλως δυσανάλογα μέτρα [27]. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να απαντά σε προδικαστικά ερωτήματα με τα οποία το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας έχει την έννοια ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, η υπέρβαση των ορίων του ευρέως περιθωρίου εκτιμήσεως των κρατών μελών και, κατά συνέπεια, η παράβαση της εν λόγω ρυθμίσεως πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Αυτά τα ερωτήματα έχουν σαφώς ως αντικείμενο την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

Β — *Επί του αντικειμένου των λοιπών προδικαστικών ερωτημάτων*

65. Σε περίπτωση όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, μια από τις δυνατές προσεγγίσεις είναι να ελεγχθεί αποκλειστικώς εάν ρύθμιση συλλογικής συμβάσεως εργασίας

26 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 68) και απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 51).

27 — Βλ. απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2010, C-555/07, Kücükdeveci (Συλλογή 2010, σ. I-365, σκέψεις 37 έως 43). Στην απόφαση αυτή το Δικαστήριο στηρίχθηκε στη γενική αρχή της απαγορεύσεως διακρίσεων λόγω ηλικίας. Το Δικαστήριο θεωρεί προφανώς δεδομένο ότι η εν λόγω γενική αρχή, η οποία κατοχυρώνεται στο πρωτογενές δίκαιο, εξειδικεύεται από τη συνιστώσα παράγωγο δίκαιο οδηγία 2000/78, κατά τρόπο ώστε να εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις μη εφαρμογής της οδηγίας, π.χ. μεταξύ ιδιωτών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο εφαρμόζει, κατά τον έλεγχο της τηρήσεως της γενικής αρχής, προϋποθέσεις αντιστοιχούσες σε αυτές της οδηγίας 2000/78, κατά τρόπο ώστε να μπορούν να αντλούνται συμπεράσματα και για την ερμηνεία της οδηγίας. Το κατά πόσον είναι στέρεα η εν λόγω νομική κατασκευή, με την οποία μια γενική δικαιική αρχή ή ένα θεμελιώδες δικαίωμα μπορεί να εξειδικεύεται από πράξη του παράγωγου δικαίου κατά τρόπο ώστε να μπορεί να εφαρμόζεται μεταξύ ιδιωτών, τη στιγμή που δεν μπορεί να εφαρμόζεται η ίδια η πράξη του παράγωγου δικαίου, υπόκειται σε συζήτηση. Πάντως, η συζήτηση αυτή περιττεύει, εφόσον, εν προκειμένω, δεν τίθεται ζήτημα εφαρμογής γενικής δικαιικής αρχής.

η οποία έχει κηρυχθεί γενικώς δεσμευτική, όπως στην περίπτωση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, είναι συμβατή με το άρθρο 6 της οδηγίας. Λόγος για τον ως άνω έλεγχο είναι ότι από αυτή τη ρήτρα της συλλογικής συμβάσεως εργασίας απορρέει διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας.

66. Με αυτή την προσέγγιση δεν λαμβάνεται πάντως υπόψη ότι, στην προκειμένη περίπτωση, ισχύουν δυο διαφορετικά μέτρα. Με ρυθμίσεις, όπως αυτές των άρθρων 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG και του άρθρου 41 του SGB VI, παρέχεται σε επίπεδο νόμου εξουσία στους κοινωνικούς εταίρους προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας. Έστω και αν σε αυτό το επίπεδο δεν προκύπτει άμεση διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, εντούτοις από ρύθμιση αυτού του περιεχομένου μπορούν να συνάγονται συγκεκριμένες εκτιμήσεις και αξιολογικές κρίσεις του νομοθέτη ως προς τους σκοπούς που επιδιώκονται μέσω του καθορισμού και της εφαρμογής γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Η διά νόμου παροχή εξουσίας μπορεί, ως εκ τούτου, να υπόκειται σε έλεγχο συμβατότητας με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, ακόμη και όταν ο εν λόγω έλεγχος παραμένει, εκ των πραγμάτων, ως ένα βαθμό αφηρημένος. Δεδομένου ότι η συγκεκριμένη περίπτωση διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας προκύπτει εν τέλει από ρήτρα περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως η περιλαμβανόμενη στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, η ρήτρα αυτή πρέπει επίσης να υπόκειται σε έλεγχο συμβατότητας με το άρθρο 6 της οδηγίας.

67. Κρίνω προτιμητέα την τελευταία αυτή προσέγγιση. Η εξέταση σε δυο στάδια καθιστά δυνατή τη σαφή διάκριση μεταξύ, αφενός, του συμβατού του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας και, αφετέρου, του συμβατού των καθορισμένων στο πλαίσιο της συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως με την ως άνω διάταξη [28]. Η διάκριση αυτή είναι, κατά τη γνώμη μου, ενδεδειγμένη, πολλώ δε μάλλον για λόγους ασφάλειας δικαίου, επειδή ενδεχόμενη διαπίστωση του ασύμβατου χαρακτήρα του νομοθετικού πλαισίου μπορεί να έχει επιπτώσεις, πέραν της προκειμένης περιπτώσεως, και σε συναφθείσες στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας συλλογικές συμβάσεις με τις οποίες καθορίζονται γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως.

Γ — *Επί της διά νόμου παρεχόμενης εξουσίας των κοινωνικών εταίρων να καθορίζουν μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως*

68. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, κατά τον έλεγχο του συμβατού ή μη χαρακτήρα ρυθμίσεως, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, ελέγχονται όχι

28 — Βλ. Bayreuther, F., «Altersgrenzen nach der Palacios-Entscheidung des EuGH», *Der Betrieb*, 2007, σ. 2425 επ., ιδίως σ. 2426, ο οποίος επισημαίνει ορθώς ότι αυτή η προσέγγιση καθιστά δυνατό ένα σαφέστερο έλεγχο. Βλ., επίσης, Koch, E., «Neujustierung des Verhältnisses zwischen EuGH und nationalen Arbeitsgerichten – oder ein Ausrutscher», *Recht der Arbeit*, 2008, σ. 238 επ., ιδίως σ. 240, ο οποίος ασκεί κριτική στη σύγχυση μεταξύ των επιδιώξεων μιας συλλογικής συμβάσεως εργασίας και αυτών μιας ρυθμίσεως σε επίπεδο νόμου.

τα συγκεκριμένα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως αλλά η διά νόμου παρεχόμενη εξουσία στους κοινωνικούς εταίρους να καθορίζουν γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας.

69. Στο σημείο αυτό επιβάλλεται να επισημανθεί ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα έχει ιδιαιτέρως ευρεία διατύπωση και εκτείνεται σε περιπτώσεις οι οποίες στερούνται λυσιτέλειας στην υπό κρίση υπόθεση. Συγκεκριμένα, το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά όχι μόνον το κρίσιμο για την επίλυση της ένδικης διαφοράς ζήτημα, δηλαδή εάν η εξουσία που παρέχεται στους κοινωνικούς εταίρους και στο κράτος [29] να καθορίζουν γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως είναι συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, αλλά επίσης το ζήτημα, εάν η παροχή της εξουσίας αυτής στα συμβαλλόμενα μέρη ατομικής συμβάσεως εργασίας είναι επιτρεπτή. Ελλείψει χρησιμότητας για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, δεν πρόκειται να εξετάσω το τελευταίο αυτό ζήτημα.

70. Ο έλεγχος του συμβατού νομοθετικής ρυθμίσεως, με την οποία παρέχεται στους κοινωνικούς εταίρους εξουσία προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας οργανώνεται, κατά τη γνώμη μου, ως εξής: κατ' αρχάς, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να προσδιορίσει τον σκοπό που επιδιώκει ο νομοθέτης με την παροχή της εν λόγω εξουσίας (1). Εν συνεχεία, οφείλει να ελέγξει εάν ο σκοπός αυτός πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, δηλαδή εάν έχει θεμιτό χαρακτήρα και εάν είναι αρκούντως συγκεκριμένος (2). Περαιτέρω, οφείλει να ελέγξει εάν η εφαρμογή γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως αποτελεί πρόσφορο και αναγκαίο μέσο για την επίτευξη του ή των προσδιορισθέντων θεμιτών σκοπών (3). Τέλος, τίθεται το ζήτημα εάν η παροχή της εξουσίας στους κοινωνικούς εταίρους, όπως προβλέπεται στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, είναι συμβατή με το άρθρο 6 της οδηγίας (4).

1. Επί του προσδιορισμού των επιδιωκόμενων σκοπών

71. Η ενάγουσα παρατηρεί ότι το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG δεν κάνει ρητώς μνεία των επιδιωκόμενων με αυτό σκοπών. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, σε μια τέτοια περίπτωση, δεν πρέπει να θεωρείται ότι αποκλείεται να είναι η ρύθμιση δικαιολογημένη εφόσον ο επιδιωκόμενος με αυτή σκοπός μπορεί να προκύπτει από το στοιχεία του γενικού πλαισίου στο οποίο εντάσσονται τα επίμαχα μέτρα [30].

29 — Το ζήτημα παροχής εξουσίας στο κράτος σχετίζεται με την απόφαση με την οποία προσδόθηκε γενική δεσμευτική ισχύς στην RTV.

30 — Βλ. σημεία 47 επ. των παρουσών προτάσεων.

72. Στη διάταξη περί παραπομπής γίνεται αναφορά στην από 18 Ιουνίου 2008 απόφαση του BAG. Κατά την απόφαση αυτή, ο Γερμανός νομοθέτης έκρινε την επανεισαγωγή της δυνατότητας καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας αναγκαία για τον λόγο ότι η συνέχιση της εργασίας και μετά τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εμποδίζει την κατάληψη θέσεων εργασίας από νεότερες γενεές εργαζομένων ενώ οι νέες προσλήψεις οδηγούν κατά κανόνα στην αποσυμφόρηση της αγοράς εργασίας [31]. Για τη διάγνωση των σκοπών αυτών, το BAG στηρίχθηκε στην αιτιολογική έκθεση του νόμου με τον οποίο επανεισήχθη η δυνατότητα καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας [32].

73. Η διάγνωση των σκοπών, τους οποίους επιδιώκει διάταξη, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG (ή, ενδεχομένως, του άρθρου 41 του SGB VI), αποτελεί εν τέλει αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου. Δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο αρκέστηκε σε απλή αναφορά στους σκοπούς που διέγνωσε το BAG, θα εξετάσω κατωτέρω τους σκοπούς αυτούς.

2. Επί των προϋποθέσεων τις οποίες πρέπει να πληρούν οι σκοποί

α) Θεμιτός χαρακτήρας

74. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει να ελέγχει εάν οι σκοποί που διεγνώσθησαν συνιστούν θεμιτούς σκοπούς υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Οι σκοποί που διέγνωσε το BAG έχουν σχέση με την πολιτική απασχολήσεως και τη μείωση της ανεργίας. Όπως επανειλημμένως τόνισε το Δικαστήριο, ο θεμιτός χαρακτήρας των σκοπών αυτών υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί [33].

β) Περιεχόμενο αρκούντως συγκεκριμένο

75. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει περαιτέρω να εξετάζει εάν οι εν λόγω σκοποί είναι αρκούντως συγκεκριμένοι προκειμένου να μπορεί να ελέγχεται αποτελεσματικά κατά πόσον οι περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας, οι οποίες εφαρμόζονται για την εξυπηρέτηση των σκοπών αυτών, δικαιολογούνται αντικειμενικώς. Και αυτός ο έλεγχος επιβάλλεται να διενεργείται με βάση

31 — Σ. 21 και 22 της διατάξεως περί παραπομπής.

32 — Όπ.π.

33 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψεις 64 επ.) και απόφαση Petersen (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψη 68).

τους σκοπούς που διέγνωσε το BAG. Αντιθέτως προς τους ισχυρισμούς της ενάγουσας, το γεγονός ότι οι εν λόγω σκοποί συνάγονται από στοιχεία του γενικού πλαισίου των επίμαχων μέτρων δεν αναιρεί αφεαυτού τον αρκούντως συγκεκριμένο χαρακτήρα των σκοπών αυτών.

γ) Το χρονικό στοιχείο

76. Τέλος, κατά του συμβατού χαρακτήρα των διαγνωσθέντων σκοπών δεν μπορεί να προβληθεί ότι ο Γερμανός νομοθέτης τους έθεσε το 1994, δηλαδή πολύ πριν από τη θέση σε ισχύ της οδηγίας 2000/78 και την εκπνοή της προθεσμίας μεταφοράς της στην εσωτερική έννομη τάξη. Δεδομένου ότι οι οδηγίες είναι δεσμευτικές μόνον ως προς το επιδιωκόμενο με αυτές αποτέλεσμα, κρίσιμο εν προκειμένω είναι εάν οι ως άνω σκοποί έχουν θεμιτό χαρακτήρα υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας και όχι το πότε τέθηκαν οι σκοποί αυτοί.

3. Επί της αντικειμενικής δικαιολογήσεως

77. Δεδομένου ότι σε επίπεδο νόμου ελέγχεται μόνον το συμβατό της παροχής εξουσίας στους κοινωνικούς εταίρους προς καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, δεν μπορεί στο επίπεδο αυτό να διενεργηθεί πλήρης έλεγχος των δικαιολογητικών λόγων ενός συγκεκριμένου ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Πάντως, από νομοθετικό πλαίσιο, όπως το διαμορφούμενο με το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG και το άρθρο 41 του SGB VI, προκύπτει ότι, κατά τον Γερμανό νομοθέτη, ο καθορισμός μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας όπως και η εφαρμογή γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως είναι κατ' αρχήν ενδεδειγμένα μέσα για την επίτευξη των σκοπών στον τομέα της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας. Αυτή η ήδη διαμορφωμένη σε επίπεδο νόμου αξιολογική κρίση μπορεί να υπόκειται σε έλεγχο συμβατότητας με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

α) Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία

78. Η ενάγουσα προβάλλει ότι τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν εμπίπτουν σε καμία από τις περιπτώσεις που απαριθμεί το άρθρο 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας. Από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας συνάγεται επίσης ότι τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν είναι συμβατά με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Η ενάγουσα παρατηρεί περαιτέρω ότι, στο πλαίσιο του κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ελέγχου της αναλογικότητας, οι απαιτήσεις ως προς τη δικαιολόγηση περιπτώσεων διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας πρέπει να είναι υψηλές. Τέλος, επισημαίνει ότι μέσω των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, αλλά αναδιανέμονται εις βάρος των αρχαιοτέρων οι ήδη υπάρχουσες θέσεις εργασίας.

79. Οι λοιποί μετέχοντες στη διαδικασία προβάλλουν ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια. Κατά την Επιτροπή, συνιστά αντίφαση η παραδοχή ότι ο Γερμανός νομοθέτης, από τη μια πλευρά, ορίζει γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, αλλά, από την άλλη, αυξάνει τα όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Η Γερμανική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι η σταδιακή αύξηση των ορίων ηλικίας και η δυνατότητα καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως επιδιώκουν διαφορετικούς πολιτικούς σκοπούς.

β) Εκτίμηση

i) Επί της σημασίας των τυπικών παραδειγμάτων που απαριθμούνται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78

80. Κατ' αρχάς επιβάλλεται να επισημανθεί ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 δεν μπορεί να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι ως δικαιολογημένες θεωρούνται μόνον οι περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας οι οποίες εμπίπτουν σε μια από τις περιπτώσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας. Όπως δηλώνει η χρήση της λέξεως «ιδίως» στο άρθρο 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας, οι εκεί απαριθμούμενες περιπτώσεις δεν έχουν περιοριστικό χαρακτήρα. Ως εκ τούτου, περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως, οι οποίες δεν εμπίπτουν στις ως άνω περιπτώσεις, δεν μπορούν εξ ορισμού να λογίζονται ως μη δικαιολογημένες, αλλά πρέπει να αξιολογούνται υπό το πρίσμα των προϋποθέσεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας [34].

81. Υπ' αυτήν την έννοια, το επιχείρημα της ενάγουσας ότι το πρώτο σχέδιο οδηγίας της Επιτροπής περιελάμβανε τυπικό παράδειγμα με αντικείμενο τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, ενώ το δεύτερο όχι, δεν είναι πειστικό. Όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας, το σχετικό τυπικό παράδειγμα απαλείφθηκε με πρωτοβουλία του Κοινοβουλίου. Λόγος αυτής της πρωτοβουλίας ήταν να αποφευχθεί η εντύπωση ότι η ενσωμάτωση του αντίστοιχου τυπικού παραδείγματος σημαίνει ότι αυτό «είχ[ε] ήδη περάσει με επιτυχία το τεστ της αντικειμενικής αιτιολόγησης» [35]. Το Κοινοβούλιο έκρινε ότι αυτό δεν είναι σκόπιμο, τη στιγμή που είναι έντονος ο προβληματισμός ως προς την κοινωνική χρησιμότητα των ηλικιακών διαφοροποιήσεων [36].

82. Επιπροσθέτως, από την ως άνω απάλειψη δεν μπορεί να συναχθεί ότι περιπτώσεις, οι οποίες δεν εμπίπτουν στα προαναφερθέντα τυπικά παραδείγματα, αποκλείεται να δικαιολογούνται αντικειμενικώς. Υπέρ της απορρίψεως αυτής της απόψεως συνηγορούν, πέραν του σαφούς γράμματος του άρθρου 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας, και οι προπαρασκευαστικές της εργασίες. Στη γνωμοδότηση της Επιτροπής Ελευθεριών και Δικαιωμάτων των Πολιτών,

34 — Απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 43).

35 — Βλ. την τροπολογία του Κοινοβουλίου στη σ. 27 της εκθέσεως σχετικά με την πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί διαμόρφωσης γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και το επάγγελμα, της 21ης Σεπτεμβρίου 2000 (A5-0264/2000).

36 — Όπ.π.

Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων προτάθηκε η αντικατάσταση της αντικειμενικής δικαιολογήσεως, όπως προβλέπεται εν τέλει στο άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, από κατάλογο γενικώς παραδεδεγμένων λόγων εξαιρέσεως για την απαγόρευση άμεσων διακρίσεων λόγω ηλικίας. Η πρόταση αυτή, καίτοι επικροτήθηκε από τη συντάκτρια της γνωμοδοτήσεως, δεν είχε ωστόσο συνέχεια λόγω της αμφιβολίας που εκφράστηκε «κατά πόσον μια τέτοια τακτική έχει επαρκή συναίνεση εκ μέρους της κοινωνίας ως προς την εγκυρότητα ή μη των ορίων ηλικίας» [37].

83. Το γεγονός ότι τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν κατονομάζονται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας δεν συνεπάγεται αφεαυτού το μη συμβατό τους χαρακτήρα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Αυτό που είναι κρίσιμο είναι εάν τα όρια αυτά πληρούν τις προϋποθέσεις που απαριθμούνται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας.

ii) Επί του συμβατού των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78

84. Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας τα κράτη μέλη, στα οποία προβλέπονται περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας, υποχρεούνται να τις αιτιολογούν. Επ' αυτής της βάσεως, θα εξετάσω κατ' αρχάς τη στάθμιση στην οποία προβαίνει ο εθνικός νομοθέτης. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσω το από το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας προβλεπόμενο εφαρμοστέο κριτήριο ελέγχου. Τέλος, θα εξετάσω εάν η στάθμιση στην οποία προβαίνει ο εθνικός νομοθέτης κατόπιν εφαρμογής του εν λόγω κριτηρίου, ανταποκρίνεται στα δεδομένα μιας αντικειμενικής δικαιολογήσεως.

— Επί της σταθμίσεως στην οποία προέβη ο νομοθέτης

85. Στη διάταξη περί παραπομπής, το αιτούν δικαστήριο κάνει μνεία του σκεπτικού της από 18 Ιουνίου 2008 αποφάσεως του BAG. Κατά την απόφαση αυτή, η λύση των σχέσεων εργασίας λόγω συμπληρώσεως ορίου ηλικίας προσφέρει ευκαιρίες απασχολήσεως σε νεότερους εργαζόμενους. Επίσης, συντείνει στην αποσυμφόρηση της αγοράς εργασίας. Εκτός περιόδων πλήρους απασχολήσεως, η προσφορά θέσεων εργασίας είναι περιορισμένη. Όριο ηλικίας, με τη συμπλήρωση του οποίου σχέση εργασίας λύεται και, συγχρόνως, θεμελιώνεται συνταξιοδοτικό δικαίωμα, συντείνει στη δίκαιη αναδιανομή αυτών των θέσεων εργασίας. Με την απώλεια του επί μακρά έτη ασκούμενου επαγγέλματος λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, προσφέρεται ευκαιρία απασχολήσεως σε άλλους εργαζομένους, οι οποίοι εργάζονται με μειωμένο ωράριο, αντιμετωπίζουν την απειλή της ανεργίας ή αναζητούν εργασία. Με τον τρόπο αυτό, οι εν λόγω εργαζόμενοι μπορούν να αποκτήσουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα ενώ συγχρόνως συμβάλλουν, μέσω

37 — Βλ. γνωμοδότηση της Επιτροπής Ελευθεριών και Δικαιωμάτων των Πολιτών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, όπ.π., σ. 55.

των κοινωνικοασφαλιστικών τους εισφορών, στη χρηματοδότηση του εκ του νόμου προβλεπόμενου συνταξιοδοτικού συστήματος, από το οποίο λαμβάνουν σύνταξη οι έχοντες συμπληρώσει το όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εργαζόμενοι, εξυπακουομένου βεβαίως ότι οι τελευταίοι υπάγονται στο παραπάνω σύστημα. Η σε τακτά διαστήματα αποχώρηση εργαζομένων από την εργασία λόγω συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας προσφέρει στις νεοεισερχόμενες γενεές πρωτίστως την ευκαιρία αποκτήσεως πρακτικής επαγγελματικής εμπειρίας αμέσως μετά την ολοκλήρωση της εκπαιδεύσεώς τους, η οποία θα έχανε την αξία της με την παρέλευση επαγγελματικώς άπρακτου χρόνου. Παραλλήλως, ο καθορισμός ορίων ηλικίας για την υποχρεωτική συνταξιοδότηση συντείνει στην αποσυμφόρηση της αγοράς εργασίας. Με τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, οι απερχόμενοι από μια εταιρία εργαζόμενοι δεν αναζητούν, υπό κανονικές συνθήκες, περαιτέρω απασχόληση εφόσον λαμβάνουν σύνταξη στο πλαίσιο του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος. Ακόμη και όταν δεν προσλαμβάνεται νέος εργαζόμενος, ο οποίος μέχρι τότε αναζητούσε εργασία, αλλά η θέση καταλαμβάνεται από εργαζόμενο, ο οποίος ήδη απασχολείται στην επιχείρηση, η αγορά εργασίας δεν επιβαρύνεται δεδομένου ότι αποτρέπεται η απώλεια εργασίας του εργαζόμενου αυτού εξαιτίας μη συμπληρώσεως του ορίου ηλικίας [38].

— Επί της περιορισμένης εκτάσεως του ελέγχου

86. Στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, όπως αυτό εφαρμόζεται στην υπό κρίση υπόθεση, τα κράτη μέλη και οι κοινωνικοί εταίροι διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως στους τομείς της κοινωνικής πολιτικής και της πολιτικής απασχολήσεως όχι μόνον ως προς την επιλογή του συγκεκριμένου σκοπού τον οποίο επιθυμούν να επιτύχουν στους ως άνω τομείς, αλλά και ως προς τον καθορισμό των μέτρων μέσω των οποίων μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός [39]. Για τον λόγο αυτό, στο πλαίσιο του κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας ελέγχου ως προς το κατά πόσον μια διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας είναι πρόσφορη και αναγκαία για την εξυπηρέτηση του επιδιωκόμενου θεμιτού σκοπού, το Δικαστήριο εφαρμόζει κριτήριο ελέγχου πολύ περιορισμένης εκτάσεως.

— Επί του ελέγχου της εν λόγω σταθμίσεως

87. Το Δικαστήριο έκρινε, με τις αποφάσεις Palacios [40] και Petersen [41], ότι δεν στερείται λογικής η εκτίμηση των αρχών κράτους μέλους κατά την οποία η εφαρμογή ορίου ηλικίας, αποτέλεσμα της οποίας είναι η έξοδος των μεγαλύτερης ηλικίας επαγγελματιών από την αγορά εργασίας, θα διευκολύνει την απασχόληση των νεότερων σε ηλικία επαγγελματιών. Κατά της εκτιμήσεως αυτής, ότι δηλαδή η εφαρμογή γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν πρέπει απαραιτήτως να κρίνεται ως μη επιτρεπόμενο μέσο για την εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της

38 — Βλ. σ. 19 έως 22 της διατάξεως περί παραπομπής.

39 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 68) και απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 51).

40 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 72).

41 — Απόφαση Petersen (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψη 70).

πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, έχουν διατυπωθεί αντιρρήσεις στη βιβλιογραφία.

88. Κατ' αρχάς, προβάλλεται ότι η εκτίμηση κατά την οποία τα όρια ηλικίας προσφέρουν ευκαιρίες προσλήψεως σε νεότερους εργαζομένους βασίζεται σε παλαιότερες μελέτες οικονομικής θεωρίας. Αντιθέτως, νεότερες μελέτες καταδεικνύουν σαφέστατα ότι η αύξηση της απασχολήσεως, συμπεριλαμβανομένης αυτής των μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων, έχει θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της οικονομίας και, ως εκ τούτου, επιδρά θετικώς και στην απασχόληση νεότερων εργαζομένων [42].

89. Η αντίρρηση αυτή δεν είναι πειστική από νομικής απόψεως. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας βασίζεται στην παραδοχή ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν ποιες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δεν συνιστούν διακρίσεις. Επιπλέον, τα κράτη μέλη διαθέτουν στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και της κοινωνικής πολιτικής ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως. Εξ αυτού του λόγου, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να υποκαθιστά τον εθνικό νομοθέτη κατά την εξέταση περίπλοκων ζητημάτων με αυτό το αντικείμενο. Ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως υφίσταται όχι μόνον όσον αφορά την επιλογή του συγκεκριμένου σκοπού που επιδιώκουν τα κράτη μέλη και των μέσων για την επίτευξη του σκοπού αυτού, αλλά, στην πραγματικότητα, και όσον αφορά τις δυνατότητες προγνώσεως και, στο πλαίσιο αυτών των δυνατοτήτων προγνώσεως, την επιλογή των οικονομικών μελετών επί των οποίων στηρίζονται οι εκτιμήσεις του εθνικού νομοθέτη. Σε αυτήν τη βάση, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, του προαναφερθέντος ευρέως περιθωρίου εκτιμήσεως και, αφετέρου, των εξουσιών του Δικαστηρίου, αυτό δεν επιτρέπεται να θέτει εν αμφιβόλω τις από οικονομικής απόψεως επιλογές του εθνικού νομοθέτη αναφερόμενο στα πορίσματα νεότερων οικονομικών μελετών.

90. Κατά της προαναφερθείσας εκτιμήσεως του Δικαστηρίου προβάλλεται, περαιτέρω, ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι περιέχει αυτόνομη κοινοτική ρύθμιση. Από την εξέταση της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση προκύπτει ότι αυτή δεν είναι συμβατή με ρυθμίσεις εισάγουσες γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως [43].

91. Και αυτό το επιχείρημα δεν είναι πειστικό. Από την εξέταση των κατευθυντηρίων γραμμών για την πολιτική απασχολήσεως ουδόλως προκύπτει ότι, από απόψεως ερμηνείας της οδηγίας, η εφαρμογή γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως πρέπει να ερμηνεύεται ως μη επιτρεπόμενη ή ότι το

42 — Βλ. Bredt, S. (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 3 άρθρο), σ. 195 επ. με περαιτέρω παραπομπές στους Temming, F. (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 3 άρθρο), σ. 385, Tissandier, H., «L'actualité de la jurisprudence communautaire et internationale», *Revue de jurisprudence sociale*, 2008, σ. 97 επ., ιδίως σ. 99, O'Cinneide, C. (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 3 άρθρο), σ. 47.

43 — Υπ' αυτήν την έννοια Koch, E. (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 28 άρθρο), ιδίως σ. 240, Bredt, S. (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 3 άρθρο), σ. 190 επ., σ. 197 επ.

ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη υπόκειται σε νόμιμο περιορισμό.

92. Αναφορικά με την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας επιβάλλεται μεν να διαπιστωθεί ότι η αιτιολογική σκέψη 7 της οδηγίας κάνει μνεία του περί απασχολήσεως κεφαλαίου της Συνθήκης ΕΚ, ενώ στην αιτιολογική σκέψη 8 γίνεται αναφορά στη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι στις 10 και 11 Δεκεμβρίου 1999, όπου υπογραμμίστηκε η ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην υποστήριξη των ηλικιωμένων εργαζομένων, ούτως ώστε να αυξηθεί η συμμετοχή τους στην επαγγελματική ζωή. Περαιτέρω, στην αιτιολογική σκέψη 25, τονίζεται ότι η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας αποτελεί ουσιώδες στοιχείο για την επίτευξη των σκοπών που τάσσονται στις κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση και για την ενθάρρυνση της ποικιλομορφίας στην απασχόληση.

93. Εκ των ανωτέρω δεν έπεται πάντως ότι η εφαρμογή γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως πρέπει να κρίνεται ως μη επιτρεπόμενο μέσο για την εξυπηρέτηση των σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Όπως προκύπτει από τις προαναφερθείσες προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας[44], ο κοινοτικός νομοθέτης συνειδητώς αποφάσισε να μην περιλάβει στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας μια περιοριστική απαρίθμηση των παραδεδεγμένων λόγων εξαιρέσεως ως προς τη δυνατότητα διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας. Πολλώ δε μάλλον που το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας στηρίζεται προφανώς στην παραδοχή ότι εναπόκειται κατ' αρχήν στα κράτη μέλη να καθορίζουν ποιες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δεν συνιστούν διακρίσεις, υπό την επιφύλαξη πάντως ότι οι περιπτώσεις αυτές μπορούν να δικαιολογούνται αντικειμενικώς. Το ότι η ανωτέρω παραδοχή δεν είναι προϊόν εφαρμογής μιας αυτόνομης κοινοτικής ρυθμίσεως καταδεικνύεται σαφώς από την αιτιολογική σκέψη 25, κατά την οποία η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας μπορεί να δικαιολογείται υπό ορισμένες περιστάσεις και, συνεπώς, απαιτούνται ειδικές διατάξεις «οι οποίες μπορεί να διαφέρουν ανάλογα με την κατάσταση των κρατών μελών».

94. Οι προπαρασκευαστικές εργασίες και οι αιτιολογικές σκέψεις της οδηγίας αντιτίθενται στην άποψη κατά την οποία το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι η διάταξη αυτή ρυθμίζει κατά τρόπο αυτόνομο εάν ορισμένα μέτρα είναι επιτρεπόμενα ή όχι. Το επιτρεπτό ενός συγκεκριμένου μέσου μπορεί να προκύπτει μόνον ως αποτέλεσμα του σχετικού με την αντικειμενική δικαιολόγηση ελέγχου, η οποία, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο της οδηγίας, πρέπει να παρέχεται λαμβανομένου υπόψη του ευρέως περιθωρίου εκτιμήσεως των κρατών μελών.

44 — Βλ. σημείο 82 των παρουσών προτάσεων.

95. Τέλος, δεν μπορεί πειστικώς να υποστηριχθεί ότι το ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας υπέκειτο, κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα, σε περιορισμούς εξαιτίας των κατευθυντηρίων γραμμών που υιοθετήθηκαν επί τη βάσει του άρθρου 128 ΕΚ. Οι κατευθυντήριες γραμμές συνιστούν μεν το αποτέλεσμα μιας πολιτικής συμφωνίας, δεν μπορούν όμως να περιορίζουν το περιθώριο εκτιμήσεως των κρατών μελών, κατά το μέτρο που η εν λόγω πολιτική συμφωνία δεν έχει αποκτήσει τη δεσμευτική ισχύ νομικής πράξεως [45].

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

96. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έχει, κατά τη γνώμη μου, ορθώς κρίνει ότι η εκτίμηση των αρχών κράτους μέλους κατά την οποία η εφαρμογή ορίου ηλικίας είναι ικανή να διευκολύνει την απασχόληση νεότερων σε ηλικία επαγγελματιών, λαμβανομένου υπόψη του ευρέως περιθωρίου εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη, δεν μπορεί να θεωρείται στερούμενη λογικής.

45 — Ο Krebber, S., σε Callies, C., Ruffert, M. (επιμέλεια) *EUV/EGV*, 3η έκδοση, 2007, άρθρο 128 ΕΚ, σημείο 6, επισημαίνει ορθώς ότι οι κατευθυντήριες γραμμές για την πολιτική απασχολήσεως κατά το άρθρο 128 ΕΚ είναι πολιτικώς αλλά όχι και νομικώς δεσμευτικές, δεδομένου ότι πρέπει απλώς να λαμβάνονται υπόψη από τα κράτη μέλη. Από αυτό δεν προκύπτει νομική υποχρέωση, δεδομένου ότι το άρθρο 128, παράγραφος 4, ΕΚ ορίζει ως κύρωση της ελλιπούς τηρήσεως των κατευθυντηρίων γραμμών απλώς τη δυνατότητα συστάσεων προς τα κράτη μέλη. Θα ήταν παράλογο η μη τήρηση μιας δεσμευτικής υποχρεώσεως να επισύρει την κύρωση της μη δεσμευτικής συστάσεως.

4. Επί της παροχής εξουσίας στους κοινωνικούς εταίρους

97. Τέλος, επιβάλλεται να ελεγχθεί εάν η παροχή εξουσίας στους κοινωνικούς εταίρους να καθορίζουν, μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας, γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, είναι συμβατή με την οδηγία.

98. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω [46], η παροχή εξουσίας είναι δυνατή δυνάμει του άρθρου 18, παράγραφος 1, της οδηγίας. Προϋπόθεση, μεταξύ άλλων, είναι η από κοινού υποβολή αιτήσεως από τους κοινωνικούς εταίρους. Δεν είναι γνωστό εάν στην προκειμένη περίπτωση υποβλήθηκε τέτοια αίτηση.

99. Κατά συνέπεια, θα εξετάσω κατωτέρω εάν παροχή εξουσίας, όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, και τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, είναι συμβατή με την οδηγία και χωρίς την υποβολή αντίστοιχης αιτήσεως. Προϋπόθεση γι' αυτό είναι, πρώτον, το κράτος μέλος να εγγυάται, σε αυτήν την περίπτωση, την τήρηση των προϋποθέσεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας (α). Δεύτερον, τίθεται το ζήτημα εάν αυτή η ρύθμιση, όπως προβλέπεται στο άρθρο 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, και τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, μπορεί να λογίζεται ως μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας από τον εθνικό νομοθέτη, οπότε η από κοινού υποβολή αιτήσεως από τους κοινωνικούς εταίρους, την οποία

46 — Βλ. σημεία 51 έως 55 των παρουσών προτάσεων.

προαπαιτεί το άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας για τη μεταφορά της οδηγίας από τους κοινωνικούς εταίρους, να μην είναι πλέον αναγκαία (β).

α) Επί των εγγυήσεων για την τήρηση των προϋποθέσεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78

100. Κατά πάγια νομολογία, τα κράτη μέλη, ακόμη και στην περίπτωση που οι κοινωνικοί εταίροι εμπλέκονται στη μεταφορά οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, πρέπει να εγγυώνται ότι τα σκοπούμενα από την οδηγία αποτελέσματα πρόκειται εν τέλει να επιτευχθούν [47].

101. Κατά τον έλεγχο του συμβατού χαρακτήρα αυτής της ρυθμίσεως με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας επιβάλλεται κατ' αρχάς να ληφθεί υπόψη ότι ο Γερμανός νομοθέτης, μέσω της παροχής εξουσίας στους κοινωνικούς εταίρους, επιδιώκει την εξυπηρέτηση θεμιτών σκοπών υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας έχοντας προς τούτο καθιερώσει ένα μέσο, δηλαδή την εφαρμογή γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, του οποίου η εφαρμογή δεν μπορεί να κρίνεται ως μη εύλογη για την επίτευξη αυτών των θεμιτών σκοπών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η εξουσία των κοινωνικών εταίρων στο πλαίσιο διατάξεως, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, περιορίζεται στις εξής αποφάσεις, δηλαδή εάν αυτοί θα καθορίσουν γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως στον παραγωγικό κλάδο στον οποίο επεμβαίνουν και πώς θα διαμορφώσουν τα όρια αυτά εντός του νομίμως προβλεπόμενου πλαισίου.

102. Υπέρ της αποδοχής του συμβατού χαρακτήρα αυτής της παρεχόμενης περιορισμένης εξουσίας με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας συνηγορεί το γεγονός ότι αυτή επιτρέπει στους κοινωνικούς εταίρους να κάνουν χρήση, με όχι αμελητέα ελαστικότητα, των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως και, δεδομένων των γνώσεών τους επί του αντίστοιχου παραγωγικού κλάδου, να λαμβάνουν δεόντως υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων θέσεων εργασίας [48]. Με αυτόν τρόπο καθίσταται δυνατή η πραγμάτωση του σε κοινοτικό επίπεδο κατοχυρωμένου θεμελιώδους δικαιώματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων [49].

103. Μη συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας θα μπορούσε να είναι

47 — Απόφαση της 8ης Ιουλίου 1986, 235/84, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1986, σ. 2291, σκέψη 22), απόφαση της 8ης Ιουλίου 1999, C-234/97, Fernández de Bobadilla (Συλλογή 1999, σ. I-4773, σκέψη 19), και απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2008, C-306/07, Ruben Andersen (Συλλογή 2008, σ. I-10279, σκέψη 26).

48 — Βλ. απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψεις 70 και 74).

49 — Για το θεμελιώδες δικαίωμα των συλλογικών διαπραγματεύσεων βλ. σημείο 204 των προτάσεών μου, της 14ης Απριλίου 2010, επί της εκκρεμούσας ενώπιον του Δικαστηρίου υποθέσεως C-271/08, Επιτροπή κατά Γερμανίας (εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου), καθώς και το γράμμα του άρθρου 6 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, του άρθρου 6 του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, του άρθρου 12 του Κοινοτικού Χάρτη των Κοινωνικών Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων και του άρθρου 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

διάταξη, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, σε περίπτωση που οι κοινωνικοί εταίροι, κατά την άσκηση της περιορισμένης τους εξουσίας, δεν υποχρεούνταν να εξετάζουν εάν πληρούνται και οι γενικές προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, όσον αφορά τον παραγωγικό τους κλάδο, εάν δηλαδή ο καθορισμός γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως είναι δικαιολογημένος λαμβανομένου υπόψη του επιδιωκόμενου σκοπού.

104. Η Γερμανική Κυβέρνηση επισήμανε συναφώς ότι ακόμη και εάν το προβλεπόμενο στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, τυπικό παράδειγμα εφαρμοζόταν εν προκειμένω, θα έπρεπε παρά ταύτα να ελέγχεται εάν πληρούνται οι γενικές προϋποθέσεις του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG (οι οποίες αντιστοιχούν στις κατά άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας προϋποθέσεις αντικειμενικής δικαιολογήσεως). Κατ' αυτόν τον τρόπο, καθίσταται δυνατός και ο δικαστικός έλεγχος του καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας προκειμένου να διακριβωθεί εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις αντικειμενικής δικαιολογήσεως. Τούτο προκύπτει και από το γράμμα του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG, κατά το οποίο δικαιολογημένες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως *μπορούν* ιδίως να συνιστούν τα απαριθμούμενα τυπικά παραδείγματα.

105. Ο Γερμανός νομοθέτης χρησιμοποίησε στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG τη διαδεδομένη στο γερμανικό δίκαιο νομοτεχνική μέθοδο των «τυπικών παραδειγμάτων». Με βάση αυτή τη μέθοδο, μπορεί να υποτεθεί ότι εφόσον πληρούνται οι προβλεπόμενες στο σημείο 5 προϋποθέσεις, εξυπακούεται ότι πληρούνται και οι γενικές προϋποθέσεις του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG. Εντούτοις, ακόμη και όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του προβλεπόμενου στο σημείο 5 τυπικού παραδείγματος, πρέπει υποχρεωτικώς να ελέγχεται εάν πληρούνται οι γενικές προϋποθέσεις του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG. Το τεκμήριο που δημιουργείται με το ως άνω τυπικό παράδειγμα μπορεί πιθανώς να ανατραπεί στο πλαίσιο αυτού του ελέγχου. Για τον εφαρμοστή του δικαίου είναι σαφές ότι υποχρεούται πάντα να ελέγχει εάν πληρούνται και οι προϋποθέσεις του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG (οι οποίες αντιστοιχούν στις κατά άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας προϋποθέσεις αντικειμενικής δικαιολογήσεως).

106. Οι αναπτύξεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως δεν είναι κατά τη γνώμη μου αβάσιμες. Πρώτον, η ως άνω ερμηνεία του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG γίνεται δεκτή και

στη γερμανική βιβλιογραφία [50]. Δεύτερον, η χρήση της λέξεως «μπορούν» (können) στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, του AGG δεν συνδέεται απαραιτήτως με τον μη περιοριστικό χαρακτήρα του καταλόγου των τυπικών παραδειγμάτων, δεδομένου ότι ο χαρακτήρας αυτός εμφαίνεται και με τη χρήση της λέξεως «ιδίως» (insbesondere) στην ίδια διάταξη.

107. Εναπόκειται εν τέλει στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί επί της ερμηνείας του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG. Διάταξη, όπως αυτή του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG δεν είναι, κατά τη γνώμη μου, απαραιτήτως αντίθετη με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, εφόσον μπορεί να ερμηνεύεται κατά τρόπο σύμφωνο με το περιεχόμενο της οδηγίας.

108. Τούτο βεβαίως δεν σημαίνει πως άποψή μου είναι ότι η μεταφορά της οδηγίας δια του άρθρου 10 του AGG είναι γενικώς άμοιρη προβλημάτων. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, υφίστανται αμφιβολίες ως προς το συμβατό χαρακτήρα διατάξεως αυτού του περιεχομένου με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, δεδομένου ότι από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι περίπτωση διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας μπορεί να δικαιολογείται μόνον μέσω της «λευκής εξουσιοδοτήσεως» την οποία παρέχει η γενική ρήτρα του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG [51]. Στην προκειμένη περίπτωση όμως τίθεται ζήτημα συμβατότητας μόνον του προβλεπόμενου στο άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, τυπικού παραδείγματος σε συνδυασμό με τις οριζόμενες στο άρθρο 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, του AGG προϋποθέσεις, καθώς και ζήτημα ως προς τον τρόπο με τον οποίο η διάταξη αυτή καθιστά δυνατό τον καθορισμό γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας *από τους κοινωνικούς εταίρους*.

β) Επί της αναγκαίας υποβολής αιτήσεως κατά το άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78

109. Τέλος, τίθεται ζήτημα εάν σε περίπτωση, όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, οι κοινωνικοί εταίροι οφείλουν να υποβάλλουν από κοινού αίτηση κατά το άρθρο 18, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Τούτο μπορεί να γίνει δεκτό εάν θεωρηθεί ότι ο καθορισμός γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως

50 — Βλ. Bauer, J., Göpfert, B., Krieger, S., *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*, 2008, «§ 10», σημείο 25, οι οποίοι επισημαίνουν ότι, ακόμη και όταν συντρέχει περίπτωση που εμπίπτει στο αντίστοιχο τυπικό παράδειγμα, δεν αίρεται η υποχρέωση ελέγχου της αναλογικότητας σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση. Ο Roloff, σε *Beck'scher Online-Kommentar Arbeitsrecht*, ενημέρωση έως 1ης Δεκεμβρίου 2009, «§ 10», σημείο 11, επισημαίνει ότι, όταν συντρέχει περίπτωση που εμπίπτει στο τυπικό παράδειγμα, η δικαιολόγηση είναι δυνατή αλλά όχι υποχρεωτική. Επίσης, ο Fuchs, σε Bamberger, Roth (επιμέλεια), *Beck'scher Online-Kommentar BGB*, ενημέρωση έως 1ης Νοεμβρίου 2009, «§ 10 AGG», σημείο 2, επισημαίνει ότι, όσον αφορά κάθε παράδειγμα, πρέπει να ελέγχεται ο θεμιτός χαρακτήρας του σκοπού, καθώς και ο αντικειμενικός και πρόσφορος χαρακτήρας της ρυθμίσεως.

51 — Βλ. επ' αυτού σημείο 56 των παρουσών προτάσεων.

εργασίας συνιστά εφαρμογή της οδηγίας από τους κοινωνικούς εταίρους.

110. Στο ερώτημα αυτό πρέπει κατά τη γνώμη μου, λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υπό κρίση υποθέσεως, να δοθεί αρνητική απάντηση. Πρώτον, με το άρθρο 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, και τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, ο εθνικός νομοθέτης προέβη σε μεγάλο βαθμό ο ίδιος στη μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας όσον αφορά τη δυνατότητα καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Ο Γερμανός νομοθέτης προέβλεψε, με το τυπικό παράδειγμα του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, περίπτωση στην οποία μια συγκεκριμένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας λογίζεται ως επιτρεπόμενη, τηρουμένης βεβαίως της προϋποθέσεως της κατά περίπτωση αντικειμενικής δικαιολογήσεως [52]. Κατά την άποψή μου, δεν μπορεί, ως εκ τούτου, να γίνεται κατ' ουσία λόγος για εφαρμογή από τους κοινωνικούς εταίρους υπό την έννοια του άρθρου 18, παράγραφος 1, της οδηγίας. Δεύτερον, για τους σκοπούς της υπό κρίση υποθέσεως πρέπει να επισημανθεί ότι το άρθρο 19, σημείο 8, RTV δεν έχει, στην προκειμένη περίπτωση, άμεση ισχύ έναντι της ενάγουσας δυνάμει της περιεχόμενης στη συλλογική σύμβαση εργασίας συμφωνίας, αλλά λόγω του ότι σε αυτό έχει προσδοθεί γενική δεσμευτική ισχύς. Κατά συνέπεια, η ισχύς του άρθρου 19, σημείο 8, RTV πηγάζει εν τέλει από ένα κρατικό νομικό μέτρο. Το Δικαστήριο έκρινε, σε παρόμοια υπόθεση, ότι το συμβατό μεταξύ ορίων ηλικίας, τα οποία καθορίστηκαν αρχικώς με συλλογική σύμβαση εργασίας και έπειτα ενσωματώθηκαν σε νόμο, και του άρθρου 6 της οδηγίας δεν εξαρτάται από το αν οι κοινωνικοί εταίροι υπέβαλαν προηγουμένως αίτηση [53].

5. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

111. Συμπερασματικά, επιβάλλεται η εκτίμηση ότι η διά νόμου παρεχόμενη εξουσία στους κοινωνικούς εταίρους να καθορίζουν μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως αυτή προβλέπεται στο άρθρο 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, και τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, πρέπει, τουλάχιστον κατά το παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, όπως αυτό εφαρμόζεται στην υπό κρίση υπόθεση, να κρίνεται συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, εφόσον, με αυτές τις διατάξεις, ο εθνικός νομοθέτης επιδιώκει την εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, επιβάλλει στους κοινωνικούς εταίρους την υποχρέωση να ελέγχουν προ του καθορισμού των εν λόγω γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εάν αυτά δικαιολογούνται αντικειμενικώς σε σχέση με την εξυπηρέτηση των ως άνω σκοπών και εφόσον ο έλεγχος αυτός υπόκειται με τη σειρά του σε δικαστικό έλεγχο.

52 — Κατά τον Roloff (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 50 σύγγραμμα), σημείο 11, τα τυπικά παραδείγματα του άρθρου 10, τρίτη περίοδος, του AGG συνιστούν περιπτώσεις με τις οποίες ο νομοθέτης εκφράζει την κρίση του για το τί θεωρεί επιτρεπτό και τί όχι, καθορίζοντας με αυτόν τρόπο θεμιτούς σκοπούς.

53 — Βλ. απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5).

Δ — Επί των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που καθορίζονται με το άρθρο 19, σημείο 8, RTV

112. Γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, το οποίο έχει καθοριστεί από τους κοινωνικούς εταίρους μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας δυνάμει εξουσίας παρεχόμενης διά νόμου, όπως η παρεχόμενη με το άρθρο 10, τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG ή, προ της θέσεως σε ισχύ του AGG, ενδεχομένως με το σχετικό άρθρο 41 του SGB VI, είναι συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας εφόσον οι κοινωνικοί εταίροι έχουν τηρήσει τις προϋποθέσεις που τάσσει το άρθρο αυτό. Το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται, συνεπώς, να ελέγξει εάν οι κοινωνικοί εταίροι, κατά τον καθορισμό του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, επιδιώκουν την εξυπηρέτηση θεμιτού σκοπού υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας και εάν η εφαρμογή αυτού τού γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δικαιολογείται αντικειμενικώς στον παραγωγικό κλάδο τον οποίο αφορά η υπογραφείσα συλλογική σύμβαση εργασίας.

1. Επί του προσδιορισμού των επιδιωκόμενων σκοπών

113. Το αιτούν δικαστήριο διαπίστωσε, στη διάταξη περί παραπομπής, ότι από το άρθρο 19, σημείο 8, RTV δεν προκύπτουν ρητώς συγκεκριμένοι σκοποί. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω [54], τούτο δεν αποκλείει απαραιτήτως τη δυνατότητα δικαιολογήσεως. Αρκεί ο επιδιωκόμενος σκοπός να προκύπτει από στοιχεία που αντλούνται από το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται τα επίμαχα μέτρα.

114. Στην από 18 Ιουνίου 2008 απόφαση του BAG, της οποίας κάνει μνεία το αιτούν δικαστήριο, το BAG έκρινε ότι με το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, επιδιώκεται, πρώτον, η εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, δεύτερον, η εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής αναπτύξεως και διαχειρίσεως προσωπικού των επιχειρήσεων και, τρίτον, μια ισόρροπη, από ηλικιακής απόψεως, δομή της επιχειρήσεως [55]. Στους ίδιους σκοπούς αναφέρθηκαν και οι εκπρόσωποι της εργοδοτικής πλευράς στη συλλογική σύμβαση εργασίας.

115. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει εκ νέου να επισημανθεί ότι ο προσδιορισμός των σκοπών, την εξυπηρέτηση των οποίων επιδιώκει το άρθρο 19 σημείο 8, RTV, αποτελεί αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου. Δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο αρκέστηκε σε απλή αναφορά στους προαναφερθέντες σκοπούς, δηλαδή αυτούς τους οποίους διέγνωσε το BAG και οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας, θα εξετάσω κατωτέρω τους σκοπούς αυτούς.

2. Επί των προϋποθέσεων τις οποίες πρέπει να πληρούν οι σκοποί

116. Ο θεμιτός χαρακτήρας των σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως

54 — Βλ. σημεία 47 επ. των παρουσών προτάσεων.

55 — Σ. 16 έως 20 της διατάξεως περί παραπομπής.

και μειώσεως της ανεργίας δεν αμφισβητείται. Οι σκοποί αυτοί είναι επίσης αρκούντως συγκεκριμένοι. Παραπέμπω σχετικώς στις προηγούμενες αναπτύξεις μου [56]. Το γεγονός ότι το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, ως είχε κατά την εφαρμογή του στην υπό κρίση υπόθεση, συνομολογήθηκε το 2004, δηλαδή σε χρόνο προγενέστερο της εκπνοής της ταχθείσας έως τις 2 Δεκεμβρίου 2006 προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, δεν θίγει τον χαρακτηρισμό των επιδιωκόμενων με το άρθρο αυτό σκοπών ως θεμιτών σκοπών υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Όπως προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 249, παράγραφος 3, ΕΚ, κατά το οποίο η οδηγία είναι δεσμευτική μόνον ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, για τη μεταφορά οδηγίας αρκεί οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας να επιδιώκουν, μέσω του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, την εξυπηρέτηση σκοπού ο οποίος μπορεί να θεωρείται ως θεμιτός υπό την έννοια του άρθρου 6 της οδηγίας. Δεν είναι αναγκαίο ο σκοπός αυτός να έχει τεθεί ειδικώς σε σχέση με τη μεταφορά του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

117. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει, κατά τη γνώμη μου, να διευκρινίσει, κατόπιν εγγύτερης εξετάσεως, κατά πόσον η πολιτική αναπτύξεως και διαχειρίσεως προσωπικού των επιχειρήσεων καθώς και η ισόρροπη, από ηλικιακής απόψεως, δομή της επιχειρήσεως συνιστούν θεμιτούς σκοπούς. Βεβαίως δεν πρόκειται για σκοπούς στους κατονομαζόμενους στο άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας τομείς της απασχολήσεως, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης. Πάντως, η απαρίθμηση του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας δεν είναι περιοριστική, όπως προκύπτει από τη χρήση της λέξεως «ιδίως» (insbesondere). Το Δικαστήριο έχει ωστόσο κρίνει ότι όλοι οι κατονομαζόμενοι στο πρώτο εδάφιο σκοποί έχουν ταχθεί προς εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος. Αμιγώς ατομικά κίνητρα, τα οποία ανάγονται αποκλειστικώς στη σφαίρα του εργοδότη, όπως οι σκοποί ελαττώσεως των δαπανών ή βελτιώσεως της ανταγωνιστικότητας, δεν μπορούν να αποτελούν θεμιτούς σκοπούς υπό την έννοια αυτής της διατάξεως [57]. Η πολιτική αναπτύξεως και προσωπικού μιας επιχειρήσεως καθώς η ισόρροπη, από ηλικιακής απόψεως, δομή μιας επιχειρήσεως δεν εντάσσονται, κατά τη γνώμη μου, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, στην κατηγορία αυτών των ατομικών κινήτρων [58]. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει επιπλέον να ελέγξει εάν με τους εν λόγω σκοπούς επιδιώκονται σκοποί που μπορούν να χαρακτηριστούν ως σκοποί γενικού συμφέροντος.

3. Επί της επιδιώξεως πλειόνων σκοπών, ορισμένοι από τους οποίους δεν αποτελούν θεμιτούς σκοπούς

118. Σε περίπτωση, όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, στην οποία οι συμβαλλόμενοι

56 — Βλ. σημεία 74 επ. των παρουσών προτάσεων.

57 — Απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 46).

58 — Έτσι και ο Roloff (βλ. υποσημείωση 50), σημείο 11, ο οποίος επισημαίνει ότι το περιεχόμενο αυτών των σκοπών συνίσταται στην υποχρεωτική αποχώρηση από την εργασία εργαζομένων ορισμένης ηλικίας.

στη συλλογική σύμβαση εργασίας επιδιώκουν, μέσω των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, πλείονες σκοπούς, οι οποίοι δεν μπορούν, στο σύνολό τους, να χαρακτηριστούν άνευ ετέρου ως θεμιτοί σκοποί υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, αρκεί η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας να μπορεί να δικαιολογείται υπό το πρίσμα *ενός* θεμιτού σκοπού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι εθνική ρύθμιση παρέχει στους εργοδότες, κατά την επιδίωξη θεμιτών σκοπών, σημαντικό βαθμό ευελιξίας είναι άνευ επιπτώσεων [59].

4. Επί της αντικειμενικής δικαιολογήσεως

119. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει περαιτέρω να ελέγξει εάν το άρθρο 19, σημείο 8, RTV δικαιολογείται αντικειμενικώς από την εξυπηρέτηση θεμιτών σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας.

α) Επί της σταθμίσεως στην οποία προέβησαν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας

120. Οι εκπρόσωποι της εργοδοτικής πλευράς στη συλλογική σύμβαση εργασίας δήλωσαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ότι οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας προέβησαν σε στάθμιση, αφενός, των συμφερόντων των εργαζομένων στην παράταση της σχέσεως εργασίας και, αφετέρου, των συμφερόντων των εργοδοτών στη μονομερή λύση με πρωτοβουλία του εργοδότη. Οι εκπρόσωποι της πλευράς των εργαζομένων στη συλλογική σύμβαση εργασίας προέβαλαν το θεμιτό οικονομικό συμφέρον για διασφάλιση των βασικών οικονομικών μέσων επιβίωσης και το ιδεατό συμφέρον για επαγγελματική ολοκλήρωση μέσω της παρατάσεως της σχέσεως εργασίας και μετά τα 65 έτη. Στηρίχθηκαν επίσης στην παραδοχή ότι, με τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, οι εργαζόμενοι εξασφαλίζουν κατά κανόνα τα μέσα επιβίωσής τους μέσω της καταβαλλόμενης συντάξεως, ενώ οι δημιουργούμενες με τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως προοπτικές προσλήψεως και ανελίξεως άλλων, νεότερων εργαζομένων βελτιώνονται σημαντικά. Οι εκπρόσωποι της εργοδοτικής πλευράς στη συλλογική σύμβαση εργασίας έλαβαν επίσης υπόψη την ανάγκη δίκαιης και προβλέψιμης πολιτικής σε ζητήματα αναπτύξεως και προσωπικού υπό την έννοια μιας ισόρροπης, από ηλικιακής απόψεως, δομής στην επιχείρηση. Λήφθηκαν επίσης υπόψη οι στοχοθετήσεις του νομοθέτη στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και της αγοράς εργασίας, όπως αυτές εμφαίνονται στο άρθρο 41 του SGB VI. Επιπλέον, οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας εξέτασαν, επ' ευκαιρία των επαναδιαπραγματεύσεων της συλλογικής συμβάσεως-πλαισίου, οπότε και το 2004, εάν και σε ποια έκταση παρίσταται ανάγκη τροποποιήσεως των κατ' ιδίαν διατάξεων, με βάση τα κοινωνικοπολιτικά, δημογραφικά και τα σχετικά με την πολιτική εργασίας δεδομένα. Από τη στάθμιση αυτή προέκυψε ότι η αντικειμενική δικαιολόγηση του καθοριζόμενου στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εξακολουθεί να υφίσταται [60].

59 — Απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 46).

60 — Βλ. το σχετικό απόσπασμα του πρακτικού των συλλογικών διαπραγματεύσεων στο παράρτημα 5 του δικογράφου της εναγόμενης.

β) Επί του ελέγχου της σταθμίσεως

121. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει να ελέγξει εάν η ως άνω στάθμιση πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Προς τούτο, οφείλει να λάβει υπόψη ότι, κατά το παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, οι κοινωνικοί εταίροι διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως [61]. Περαιτέρω, πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να θεωρηθεί δεδομένο ότι, κατά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, οι εκπρόσωποι των εργαζομένων λαμβάνουν κατά κανόνα υπόψη τα δικαιώματα των εργαζομένων και, στο πλαίσιο αυτό, των μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων.

122. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρθηκε, στη διάταξη περί παραπομπής, σε σειρά ιδιαίτερων νομικών και πραγματικών συνθηκών, οι οποίες μπορούν ενδεχομένως να ανατρέψουν την αντικειμενική δικαιολόγηση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV. Κατωτέρω θα εξετάσω εάν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που έχει καθοριστεί με συλλογική σύμβαση εργασίας, όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται ως αντικειμενικώς δικαιολογημένο εξαιτίας της συνδρομής αυτών των ιδιαίτερων συνθηκών.

61 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 68).

i) Άνευ διαφοροποιήσεων εφαρμογή των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως

123. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, κατ' αρχάς, ότι το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως των 65 ετών ισχύει αμετάβλητο επί σειρά ετών στον τομέα των υπηρεσιών καθαριότητας κτιρίων. Δεν έχει διαγνωστεί επ' αυτού καμία επίδραση της καταστάσεως της αγοράς εργασίας και της οικονομικής ή δημογραφικής εξελίξεως. Σκοπός των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν είναι η διευθέτηση ή η άμβλυνση συγκεκριμένων καταστάσεων ειδικού περιεχομένου.

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία

124. Κατά την άποψη της ενάγουσας και της Επιτροπής, το γεγονός αυτό συνεπάγεται το μη συμβατό χαρακτήρα του άρθρου 19, σημείο 8, RTV με το άρθρο 6 της οδηγίας. Η Επιτροπή εκφράζει αμφιβολίες ως προς τον ισχυρισμό της εργοδοτικής πλευράς στη συλλογική σύμβαση εργασίας, ότι οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας εξετάζουν, σε κάθε επαναδιαπραγμάτευση της RTV, κάθε μεμονωμένη ρήτρα βάσει των κοινωνικοπολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών, δημογραφικών και σχετικών με την πολιτική εργασίας δεδομένων. Γενικόλογοι ισχυρισμοί δεν είναι αρκετοί για να καταδείξουν ότι ο

επιδιωκόμενος με το μέτρο σκοπός είναι ικανός να δικαιολογεί παρέκκλιση από την αρχή της απαγορεύσεως διακρίσεων.

125. Κατά την άποψη της εναγόμενης, της Γερμανικής Κυβερνήσεως και της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, το άρθρο 19, σημείο 8, RTV είναι συμβατό με το άρθρο 6 της οδηγίας. Η εναγόμενη επισημαίνει ότι, κατά τους ισχυρισμούς των συμβαλλομένων στη συλλογική σύμβαση εργασίας, η επίμαχη ρύθμιση προέκυψε κατόπιν σταθμίσεως των συμφερόντων των εργαζομένων και των εργοδοτών. Οι κοινωνικοί εταίροι διέθεταν τις αναγκαίες πληροφορίες για τον οικείο παραγωγικό κλάδο. Ήταν, επομένως, σε θέση να λάβουν προσηκόντως υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων σχέσεων εργασίας. Η εναγόμενη επισημαίνει, περαιτέρω, ότι η ανεργία σε τομείς απασχολήσεως στους οποίους δραστηριοποιούνται πρόσωπα με χαμηλή κατάρτιση έχει αυξηθεί σημαντικώς. Ως εκ τούτου, από τη σκοπιά των συμβαλλομένων στη συλλογική σύμβαση εργασίας, η τροποποίηση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, δεν είναι αναγκαία. Η Γερμανική Κυβέρνηση εκφράζει αμφιβολίες ως προς την εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών, από την οποία προκύπτει ότι τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εφαρμόζονται στη Γερμανία ασχέτως της εκάστοτε καταστάσεως στην αγορά εργασίας και των οικονομικών και δημογραφικών μεγεθών. Μεταξύ της 1ης Ιανουαρίου 1992 και της 31ης Ιουλίου 1994, ανεστάλη ο καθορισμός γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας. Ο νομοθέτης τροποποίησε όμως σκοπίμως την κατάσταση αυτή με το σκεπτικό ότι αυτή δεν δικαιολογούνταν πλέον λαμβανομένης υπόψη της ανεργίας νεότερων εργαζομένων. Ο νομοθέτης διατήρησε σε ισχύ την απόφαση αυτή επί τα δεκαπέντε τελευταία έτη δεδομένου ότι, καθ' όλο το ως άνω διάστημα, παρατηρήθηκε όχι μόνον μαζική ανεργία αλλά και ευρεία συναίνεση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων ως προς το πολύ υψηλό ποσοστό της ανεργίας.

126. Κατά την Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, μέτρα αφορώντα την ηλικία συνταξιοδοτήσεως μπορούν να έχουν μακροπρόθεσμη ή γενική ισχύ, δεδομένου ότι αποτελούν εν δυνάμει συστατικό στοιχείο μιας γενικής πολιτικής για τη μακροπρόθεσμη λειτουργία της αγοράς εργασίας. Ως εκ τούτου, ρυθμίσεις αυτού του περιεχομένου δεν μπορούν να περιορίζονται στην αντιμετώπιση μιας μεμονωμένης περιπτώσεως. Επιπλέον, αδιάκοπες τροποποιήσεις θα συνεπάγονταν ανασφάλεια για εργαζομένους και εργοδότες. Αποφασιστικό κριτήριο είναι εάν τα μέτρα ελήφθησαν σε χρόνο κατά τον οποίο μπορούσαν επαρκώς να δικαιολογηθούν. Επιπροσθέτως, τα μέτρα είναι αποτέλεσμα συλλογικών διαπραγματεύσεων. Οι εκπρόσωποι των εργαζομένων ισχυρίστηκαν ότι η εν λόγω ρύθμιση αποτελεί πρόσφορο μέσο για τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας.

— Εκτίμηση

Το χρονικό στοιχείο

127. Όσον αφορά τον χρόνο κατά τον οποίο συνομολογήθηκε το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, δηλαδή το έτος 2004, πρέπει κατ' αρχάς να επισημανθεί ότι ο AGG δεν είχε ακόμη τεθεί σε ισχύ και η ταχθείσα για τη μεταφορά της οδηγίας προθεσμία (2 Δεκεμβρίου 2006) δεν είχε ακόμη εκπνεύσει. Εντούτοις, στην υπό κρίση υπόθεση, το άρθρο 19, σημείο 8, RTV έχει εφαρμογή επί περιπτώσεως που ανέκυψε μετά την παρέλευση της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2000/78.

128. Δεδομένου ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να απαλλάσσονται από την υποχρέωση μεταφοράς μιας οδηγίας παραχωρώντας προς τον σκοπό αυτό τη σχετική εξουσία στους κοινωνικούς εταίρους, στην υπό κρίση υπόθεση κρίσιμο είναι εάν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας προέβησαν, προ της εκπνοής της προθεσμίας μεταφοράς, σε στάθμιση κατά τρόπο που να διασφαλίζει την τήρηση των προϋποθέσεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Δεν είναι πάντως αναγκαίο οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας να προέβησαν στην εν λόγω στάθμιση αποκλειστικώς με γνώμονα το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, αρκεί η στάθμιση αυτή να ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο των οριζόμενων στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας προϋποθέσεων.

129. Επομένως, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει εάν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας προέβησαν, κατά τη συνομολόγηση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, σε στάθμιση κατά τρόπο που να διασφαλίζει την τήρηση των προϋποθέσεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78.

130. Διαφορετικό είναι το ζήτημα εντός ποιων χρονικών ορίων οι συμβαλλόμενοι σε συλλογική σύμβαση εργασίας, οι οποίοι έχουν καθορίσει γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως κατά τρόπο σύμφωνο προς το άρθρο 6 της οδηγίας, οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα προσαρμογής στις αλλαγές που συντελούνται στον οικείο παραγωγικό κλάδο. Στο πλαίσιο αυτό είναι ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη και ορισμένες πτυχές της αρχής της ασφάλειας δικαίου. Η διαρκής τροποποίηση των σχετικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας είναι ικανή να κλονίσει την εμπιστοσύνη εργοδοτών και εργαζομένων στη σταθερότητα της έννομης τάξεως. Ως εκ τούτου, εκτιμώ ότι σε περιπτώσεις καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας αρκεί, κατ' αρχήν, λαμβανομένων υπόψη της εμπιστοσύνης στη σταθερότητα της έννομης τάξεως και του θεμελιώδους δικαιώματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων, οι αλλαγές να συνεκτιμώνται στο πλαίσιο του αμέσως επόμενου γύρου διαπραγματεύσεων. Προς τον σκοπό αυτό, πρέπει επιπλέον να υφίστανται δυνατότητες μεσοπρόθεσμης προσαρμογής των συλλογικών συμβάσεων.

Ειδική εξέταση σε σχέση με τον οικείο παραγωγικό κλάδο

131. Στο πλαίσιο του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, οι κοινωνικοί

εταίροι διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως. Εντούτοις, το προαναφερθέν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως, καθώς και το θεμελιώδες δικαίωμα συλλογικών διαπραγματεύσεων των κοινωνικών εταίρων, δεν πρέπει να καθιστούν άνευ περιεχομένου την αρχή της απαγορεύσεως διακρίσεων λόγω ηλικίας. Σκοπός του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας είναι η διενέργεια ελέγχου προκειμένου να εξακριβώνεται εάν υφιστάμενες ή πρόσφατες περιπτώσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας, άρα και ρυθμίσεις εισάγουσες γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, δικαιολογούνται αντικειμενικώς.

132. Γενικές εκτιμήσεις, κατά τις οποίες ο καθορισμός γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως ενδείκνυται για την εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, δεν αρκούν προκειμένου να αποδειχθεί η αντικειμενική δικαιολόγηση μέτρου που αφορά τον παραγωγικό κλάδο στον οποίο επεμβαίνουν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας [62]. Κατά συνέπεια, οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας δεν αρκεί να βασίζονται στη γενική κατάσταση της αγοράς εργασίας ή σε αξιολογήσεις του εθνικού νομοθέτη. Αντίθετο αποτέλεσμα επιτυγχάνεται όταν οι εν λόγω αξιολογήσεις ισχύουν και για τον παραγωγικό κλάδο στον οποίο επεμβαίνουν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας.

133. Επιπλέον, η διαπίστωση ότι γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εφαρμόζονται και σε άλλους παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας δεν καθιστά δυνατή την άνευ ετέρου συναγωγή συμπερασμάτων ως προς την αντικειμενική δικαιολόγηση της εφαρμογής ρήτρας περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως στον παραγωγικό κλάδο στον οποίο επεμβαίνουν οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας. Οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας οφείλουν πολύ περισσότερο να ελέγχουν την αντικειμενική δικαιολόγηση της εφαρμογής γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως στον εκάστοτε εξεταζόμενο παραγωγικό κλάδο της οικονομίας.

134. Ως εκ τούτου, το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται να ελέγξει εάν γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το καθοριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, δικαιολογείται στον τομέα των υπηρεσιών καθαρισμού κτιρίων [63].

Μη περιορισμός σε ειδικά μέτρα

135. Μη καθοριστικό, κατά τη γνώμη μου, είναι το γεγονός ότι γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το καθοριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, δεν αποτελεί ειδικό μέτρο περιορισμένης χρονικής ισχύος. Από το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας δεν προκύπτει ότι η διαφορετική

62 — Απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 51), με αναφορά στην απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 1999, C-167/97, Seymour-Smith και Perez (Συλλογή 1999, σ. I-623, σκέψεις 75 και 76).

63 — Υπ' αυτήν την έννοια βλ. και Bayreuther, F. (προπαρατεθέν στην υποσημείωση 28 άρθρο), σ. 2425.

μεταχείριση λόγω ηλικίας πρέπει να είναι χρονικώς περιορισμένη και να εφαρμόζεται για την αντιμετώπιση ειδικής περιπτώσεως. Κρίσιμο κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας είναι μόνον το εάν η εφαρμογή γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δικαιολογείται αντικειμενικώς από την εξυπηρέτηση θεμιτού σκοπού.

136. Εφόσον το αιτούν δικαστήριο, όπως και το BAG, καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 19, σημείο 8, RTV, βασίζεται στην αντίληψη ότι, σε περιόδους άνευ πλήρους απασχολήσεως απαιτείται δίκαιη διανομή των περιορισμένων διαθέσιμων θέσεων εργασίας, και κατά το μέτρο που η εφαρμογή γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν μπορεί, λαμβανομένου υπόψη του ευρέως περιθωρίου εκτιμήσεως των κρατών μελών, να χαρακτηρίζεται ως μη εύλογη για τους προαναφερθέντες λόγους [64], η εφαρμογή του εν λόγω γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μπορεί να κρίνεται δικαιολογημένη για όσο διάστημα υπάρχει υψηλή ανεργία στον οικείο παραγωγικό κλάδο.

ii) Επί της ελλείψεως υποχρεώσεως για πρόσληψη νέων εργαζομένων

137. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει περαιτέρω ότι ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, δεν επιβάλλει στον εργοδότη καμία επιτακτική υποχρέωση προσλήψεως νέου εργαζομένου στη θέση εκείνου του οποίου σχέση εργασίας λύθηκε λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί με εμπειρικά δεδομένα ούτε και είναι γνωστό εάν οι εργοδότες προβαίνουν σε νέες προσλήψεις, ακόμη και ελλείψει υποχρεώσεως αυτού του περιεχομένου, οσάκις η σχέση εργασίας ενός εργαζομένου λύεται λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως.

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία

138. Κατά την ενάγουσα, η κατάσταση αυτή έχει ως συνέπεια γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, να κρίνεται απρόσφορο.

139. Η Γερμανική Κυβέρνηση αντιτείνει ότι τόσο ο Γερμανός νομοθέτης όσο και η ίδια θεωρούν δεδομένο ότι ο εργοδότης προσλαμβάνει κατά κανόνα άλλον, νεότερο εργαζόμενο στη θέση εκείνου που αποχωρεί λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως.

64 — Βλ. σημεία 87 έως 96 των παρουσών προτάσεων.

— Εκτίμηση

140. Το γεγονός ότι ρύθμιση περί γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν επιβάλλει την υποχρέωση προσλήψεως νεότερου εργαζομένου στη θέση εκείνου που αποχωρεί λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν συνηγορεί απαραιτήτως υπέρ της απορρίψεως του συμβατού χαρακτήρα του εν λόγω γενικού ορίου με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

141. Όπως διευκρινίστηκε ανωτέρω [65], στο ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως των κρατών μελών και, εν προκειμένω, των συμβαλλομένων στη συλλογική σύμβαση εργασίας περιλαμβάνονται, εν τοις πράγμασι, και δυνατότητες προγνώσεως. Σε αυτές τις δυνατότητες προγνώσεως συγκαταλέγεται και η ακόλουθη δυνατότητα, παραδοχές απορρέουσες από συνήθη πραγματικά γεγονότα να προκρίνονται ως βάση της εκτιμήσεως. Εφόσον οι παραδοχές αυτές δεν είναι προδήλως παράλογες, το Δικαστήριο υποχρεούται να τις σέβεται, ειδάλλως θα υπεισερχόταν στη θέση των κοινωνικών εταίρων.

142. Η παραδοχή ότι η λύση της σχέσεως εργασίας αρχαιότερου εργαζομένου λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως συνεπάγεται εν δυνάμει την ενίσχυση των ευκαιριών προσλήψεως νεότερων εργαζομένων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως προδήλως παράλογη. Κατά τη γνώμη μου, το ζήτημα δεν είναι εάν πραγματοποιείται νέα πρόσληψη σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση. Η εξέταση πρέπει να έχει αφηρημένο χαρακτήρα και να μη βασίζεται στα δεδομένα μεμονωμένης περιπτώσεως [66].

iii) Επί της δυνατότητας επαναπροσλήψεως εργαζομένων οι οποίοι υπερβαίνουν το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως

143. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει περαιτέρω ότι αίτηση προσλήψεως προσώπου, του οποίου η σχέση εργασίας λύθηκε λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, δεν μπορεί να απορριφθεί, είτε υποβάλλεται σε άλλο είτε στον προηγούμενο εργοδότη, λόγω της ηλικίας του αιτούντος. Κατά την ενάγουσα, από το γεγονός αυτό προκύπτει ενδεχομένως το μη συμβατό ρήτρας περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, με το άρθρο 6 της οδηγίας.

144. Και αυτό το γεγονός δεν συνεπάγεται, κατά τη γνώμη μου, απαραιτήτως το μη συμβατό χαρακτήρα ρήτρας περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Κατ' αρχάς επιβάλλεται η επισήμανση ότι το Δικαστήριο, στην απόφαση Palacios de la Villa, έκρινε, υπό το πρίσμα επιδιωκόμενων στον τομέα της πολιτικής απασχολήσεως σκοπών, ως μη απαραιτήτως αδικαιολόγητο τον μέσω

65 — Βλ. σημεία 89 των παρουσών προτάσεων.

66 — Υπ' αυτήν την έννοια, βλ., επίσης, Bauer, J.-H., Krieger, S., «Das Orakel aus Luxemburg: Altersgrenzen für Arbeitsverhältnisse zulässig – oder doch nicht?», *Neue Juristische Wochenschrift*, 2007, σ. 3672 επ., ιδίως σ. 3674.

συλλογικής συμβάσεως εργασίας καθορισμό ορίου ηλικίας 65 ετών για την υποχρεωτική συνταξιοδότηση [67].

145. Δεδομένου ότι το γερμανικό εργατικό δίκαιο καθιστά δυνατή νέα πρόσληψη ή επαναπρόσληψη, γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το καθοριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, αποτελεί συγκριτικά ηπιότερο μέτρο. Από αυτήν την άποψη, δεν κατανοώ για ποιο λόγο ρύθμιση του γερμανικού δικαίου, η οποία θίγει την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι ρύθμιση περί υποχρεωτικής συνταξιοδοτήσεως, πρέπει να αποκλείει τη δικαιολόγηση γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εμποδίζεται μεν η εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, αλλά καθίσταται δυνατή η άμβλυνση της επεμβάσεως στην αρχή της απαγορεύσεως διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας.

δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, το γερμανικό σύστημα μπορεί να εξηγηθεί ως εξής, ότι δηλαδή τα καθοριζόμενα μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως στην περίπτωση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, αποσκοπούν στη δημιουργία ευκαιριών απασχολήσεως για νεότερους εργαζόμενους. Εντούτοις, προς το συμφέρον των εργοδοτών και των εργαζομένων που έχουν συμπληρώσει το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όταν εργαζόμενος αυτής της κατηγορίας είναι (ενδεχομένως εκ νέου) ο καταλληλότερος υποψήφιος για μια θέση, το σύστημα μπορεί να προβλέπει παρέκκλιση από τον προαναφερθέντα σκοπό. Αυτή η παραδοχή δεν είναι, κατά τη γνώμη μου, προδήλως αντιφατική. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο δεν επεσήμανε περιπτώσεις ενδεχόμενης καταχρήσεως.

iv) Επί της δυνατότητας συμφωνίας παρατάσεως της σχέσεως εργασίας

146. Μπορεί να αντιταχθεί ότι η ως άνω διαπίστωση είναι αντιφατική, πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι το Δικαστήριο μπορεί να διενεργήσει μόνο πολύ περιορισμένης εκτάσεως έλεγχο σε τομέα στον οποίο τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως [68]. Επιπλέον, δεν προκύπτει πρόδηλη αντίφαση από αυτό καθεαυτό το σκεπτικό του αιτούντος

147. Το αιτούν δικαστήριο εκφράζει επιπλέον αμφιβολίες ως προς το συμβατό γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το καθοριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, για τον λόγο ότι αυτό καθιστά δυνατή την παράταση της σχέσεως εργασίας και πέραν του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Υπό τις παρούσες συνθήκες στην αγορά εργασίας, ο εργοδότης διαθέτει εκ των πραγμάτων διακριτική ευχέρεια ως προς την απασχόληση μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων. Στην επιχείρηση της εναγόμενης

67 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψεις 2, 11, 13, 15, 21, 72 και 75).

68 — Στην απόφαση Petersen (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψεις 75 έως 77) το Δικαστήριο προέβη σε έλεγχο κατά πόσον η εκτίμηση έχει συνοχή.

απασχολούνται πολλοί εργαζόμενοι που υπερβαίνουν το 70ό έτος της ηλικίας τους.

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία

149. Η Γερμανική Κυβέρνηση παρατηρεί ιδίως ότι στο γερμανικό εργατικό δίκαιο ισχύει η αρχή της πλέον ευνοϊκής ρυθμίσεως (Günstigkeitsprinzip). Το περιεχόμενο ατομικής συμβάσεως εργασίας μπορεί να παρεκκλίνει, προς το συμφέρον του εργαζομένου, από τις ρυθμίσεις συλλογικής συμβάσεως εργασίας. Υπ' αυτό το πρίσμα, το άρθρο 19, σημείο 8, RTV δεν περιέχει καμία μονομερή ρύθμιση για την ελαστικότητα των σχέσεων εργασίας προς όφελος του εργοδότη. Η αποδοχή της απόψεως της Επιτροπής θα συνεπαγόταν σημαντικό περιορισμό του δικαιώματος συλλογικών διαπραγματεύσεων.

148. Κατά την ενάγουσα, την Ιταλική Κυβέρνηση και την Επιτροπή, αυτή η δυνατότητα δεν είναι συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Κατά τη συνομολόγηση ρήτρας περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνο θεμιτοί σκοποί υπό την έννοια του άρθρου 6 της οδηγίας. Στην περίπτωση όμως που ο εργοδότης διέθετε εκ των πραγμάτων διακριτική ευχέρεια ως προς την περαιτέρω απασχόληση εργαζομένων που έχουν συμπληρώσει το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, αυτό θα σήμαινε ότι λαμβάνονται υπόψη ατομικά κίνητρα που ανάγονται στη σφαίρα του εργοδότη. Τούτο δεν συνιστά αντικειμενικώς δικαιολογούμενη διαφορετική μεταχείριση υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Επιπλέον, δεν πρόκειται περί διαδικασίας ανάλογης με αυτή στην υπόθεση Age Concern England [69]. Η Ιταλική Κυβέρνηση εκφράζει αμφιβολίες ως προς το εάν ρήτρα περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, παρέχει εκ των πραγμάτων διακριτική ευχέρεια στον εργοδότη.

69 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 14.

— Εκτίμηση

150. Και η δυνατότητα συμφωνίας παρατάσεως της σχέσεως εργασίας μετά τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν αποκλείει αναγκαστικά, κατά τη γνώμη μου, την αντικειμενική δικαιολόγηση του άρθρου 19, σημείο 8, RTV. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας απαιτεί μόνον η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας να δικαιολογείται αντικειμενικώς από την εξυπηρέτηση θεμιτού σκοπού. Άνευ επιπτώσεων είναι το γεγονός ότι με ρύθμιση, όπως η προβλεπόμενη στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, ενδέχεται να επιδιώκονται και άλλοι, μη θεμιτοί σκοποί στο πλαίσιο του καθορισμού γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως. Αυτό που πρέπει αποκλειστικώς να διασφαλίζεται είναι ότι η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας δικαιολογείται πλήρως από την εξυπηρέτηση θεμιτού σκοπού.

151. Η δυνατότητα συμφωνίας παρατάσεως της σχέσεως εργασίας μετά τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν συνιστά διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, αλλά αντιθέτως την αμβλύνει. Στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας κατά του συμβατού χαρακτήρα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας προβάλλεται εν τέλει ότι γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το καθοριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, καθιστά δυνατή, *επ' αφορμή* περιπτώσεως διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας, τη διαφορετική μεταχείριση *για άλλο λόγο*.

152. Το γεγονός ότι η Επιτροπή στηρίζει την άποψή της στο γράμμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, κατά το οποίο η διαφορετική μεταχείριση πρέπει να είναι αντικειμενική, δεν είναι πειστικό. Η άποψη αυτή στηρίζεται στη γερμανική απόδοση του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, κατά την οποία η *διαφορετική μεταχείριση* πρέπει να είναι *αντικειμενική* και λογική. Από άλλες γλωσσικές αποδόσεις της οδηγίας δεν προκύπτει, ωστόσο, ότι ο αντικειμενικός χαρακτήρας της διαφορετικής μεταχειρίσεως συνιστά αυτοτελές στοιχείο του πραγματικού του κανόνα δικαίου που περιέχει η εν λόγω διάταξη. Κατά τη γαλλική, αγγλική, ολλανδική, ισπανική, ιταλική, σλοβενική [και ελληνική] απόδοση, απαιτείται απλώς η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας *να δικαιολογείται αντικειμενικά* [70]. Από το γράμμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας δεν μπορεί, ως εκ τούτου, να συναχθεί ότι η διαφορετική μεταχείριση πρέπει να είναι η ίδια αντικειμενική.

153. Ερμηνεία, κατά την οποία και η ίδια η διαφορετική μεταχείριση πρέπει να είναι αντικειμενική, είναι, κατά τη γνώμη μου, δύσκολα συμβιβάσιμη με το ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη στους τομείς της πολιτικής εργασίας και της κοινωνικής πολιτικής. Δεν συμβιβάζεται επίσης με τη διαπίστωση του Δικαστηρίου, κατά την οποία το άρθρο 6 της οδηγίας δεν αποκλείει ότι, για την εξυπηρέτηση των θεμιτών σκοπών υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, μπορεί να αναγνωρίζεται ορισμένος βαθμός ευελιξίας στους εργοδότες [71].

154. Η διακριτική ευχέρεια του εργοδότη να αποφασίζει εάν θα συμφωνήσει από κοινού την παράταση της σχέσεως εργασίας και μετά τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν αντίκειται στο συμβατό χαρακτήρα γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, τα οποία έχουν καθοριστεί μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας, με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

70 — Βλ. τη γαλλική (*objectivement et raisonnablement justifiées*), την αγγλική (*objectively and reasonably justified*), την ολλανδική (*objectief en redelijk worden gerechtvaardigd*), την ισπανική (*justificadas objetiva y razonablemente*), την ιταλική (*oggettivamente e ragionevolmente giustificate*), τη σλοβενική (*objektivno in razumno utemeljujejo*) [και την ελληνική (*εφόσον δικαιολογείται [...] αντικειμενικά και λογικά*)] απόδοση.

71 — Απόφαση Age Concern England (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 46).

ν) Επί των ανεπαρκών μέσων διαβιώσεως που εξασφαλίζει το συνταξιοδοτικό δικαίωμα

155. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ενάγουσα και, γενικότερα, κάθε ημιαπασχολούμενος εργαζόμενος στον τομέα υπηρεσιών καθαρισμού κτιρίων δεν μπορεί να θεμελιώσει νόμιμο συνταξιοδοτικό δικαίωμα που να του εξασφαλίζει επαρκή μέσα διαβιώσεως. Ο καταβαλλόμενος μισθός δεν αφήνει κατά κανόνα κανένα περιθώριο για τη σώρευση αποθεματικών ή τη σύναψη συμπληρωματικών ασφαλιστικών συμβάσεων. Το επιχείρημα ότι οι εργαζόμενοι που αποχωρούν λόγω συμπληρώσεως του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν αναζητούν ευθύς αμέσως απασχόληση ελάχιστα αληθεύει στις περιπτώσεις χαμηλά αμειβόμενης εργασίας.

— Επιχειρήματα των διαδίκων στην κύρια δίκη και των λοιπών μετεχόντων στη διαδικασία

156. Η ενάγουσα αναφέρεται στην ατομική της κατάσταση. Η καταβαλλόμενη σε αυτή σύνταξη γήρατος δεν είναι επαρκής, δεδομένου ότι πρέπει να φροντίζει τον έχοντα ειδικές ανάγκες υιό της. Το άρθρο 19, σημείο 8, RTV δεν πληροί τις τεθείσες με την απόφαση Palacios de la Villa [72] απαιτήσεις, κατά τις οποίες προϋπόθεση του συμβατού χαρακτήρα ορίου ηλικίας με το άρθρο 6 της οδηγίας είναι η καταβολή συντάξεως γήρατος ευλόγου ποσού.

157. Η εναγόμενη προβάλλει ότι στη Γερμανία οι εργαζόμενοι που έχουν συμπληρώσει το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως έχουν εκ του νόμου δικαίωμα σε σύνταξη. Πρόσωπα που έχουν συμπληρώσει το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως αλλά δεν έχουν επαρκή συνταξιοδοτικά δικαιώματα δικαιούνται βασικού επιδόματος διαβιώσεως που τους εξασφαλίζει τα άκρως απαραίτητα προς το ζην.

158. Κατά τη Γερμανική Κυβέρνηση και την Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου αυτό που είναι καθοριστικό είναι ότι οι υπαγόμενοι στο όριο ηλικίας εργαζόμενοι, οι οποίοι αποχωρούν από την εργασία, έχουν δικαίωμα να αξιώσουν σύνταξη ανάλογη των καταβληθεισών εισφορών τους. Επιβάλλεται συνεπώς έλεγχος γενικού περιεχομένου και όχι κατά περίπτωση έλεγχος της ατομικής καταστάσεως κάθε εργαζομένου, πράγμα που θα απέβαινε εις βάρος των εργαζομένων με καθεστώς πλήρους απασχολήσεως.

72 — Απόφαση Palacios de la Villa (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 73).

— Εκτίμηση

159. Το γεγονός ότι η ενάγουσα, με τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεώς της, δεν έχει επαρκή νόμιμα συνταξιοδοτικά δικαιώματα δεν συνηγορεί, κατά τη γνώμη μου, υπέρ της απορρίψεως του συμβατού χαρακτήρα γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως καθορισμένου μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας, όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

160. Στη σκέψη 73 της αποφάσεως Palacios de la Villa [73], το Δικαστήριο έκρινε ότι το επίμαχο μέτρο υποχρεωτικής συνταξιοδοτήσεως δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι συνιστά υπέρμετρη προσβολή των θεμιτών προσδοκιών του εργαζόμενου που συνταξιοδοτείται υποχρεωτικά. Στο πλαίσιο αυτό, διευκρίνισε ότι το προβλεπόμενο όριο ηλικίας δεν στηριζόταν μόνο σε συγκεκριμένη ηλικία αλλά ελάμβανε επίσης υπόψη το γεγονός ότι οι ενδιαφερόμενοι ελάμβαναν μετά τη λήξη της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας σημαντικό αντιστάθμισμα υπό τη μορφή συντάξεως, όπως αυτή που προέβλεπε η επίδικη στην κύρια δίκη ρύθμιση, το επίπεδο της οποίας ήταν εύλογο.

161. Κατά τη γνώμη μου, το Δικαστήριο δεν εννοεί ότι τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως είναι συμβατά με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας μόνον όταν ο εκάστοτε αποχωρών εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε επαρκή σύνταξη γήρατος. Το Δικαστήριο δεν στηρίχθηκε πρωτίστως στο ύψος της καταβαλλόμενης σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση συντάξεως γήρατος, αλλά στην προστασία των θεμιτών προσδοκιών του αποχωρούντος εργαζομένου. Εντούτοις, στην υπό κρίση υπόθεση, δεν τίθεται ζήτημα προστασίας των θεμιτών προσδοκιών, δεδομένου ότι η σχέση εργασίας της ενάγουσας λύθηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, με τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως.

162. Οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου πηγάζουν μάλλον από το γεγονός ότι η ενάγουσα δεν λαμβάνει σύνταξη γήρατος που να της εξασφαλίζει επαρκή μέσα διαβιώσεως. Ως αιτία της ανεπάρκειας το αιτούν δικαστήριο προβάλλει ότι η ενάγουσα ήταν υποχρεωμένη να απασχολείται μερικώς επί σειρά ετών λόγω του σημαντικού χρόνου που απαιτούσε η φροντίδα του βαρέως αναπήρου υιού της.

163. Με όλη την κατανόηση για την ειδική κατάσταση της ενάγουσας, το γεγονός αυτό δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να ληφθεί υπόψη κατά τον έλεγχο του συμβατού χαρακτήρα ενός γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Τα ανεπαρκή μέσα διαβιώσεως που εξασφαλίζει η σύνταξη γήρατος της ενάγουσας οφείλονται, στην υπό κρίση υπόθεση, στο γεγονός ότι, εξαιτίας ειδικών συνθηκών, αυτή μπορούσε να απασχολείται μόνο μερικώς. Το γεγονός αυτό μικρή έχει σχέση με την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας. Επιπλέον, το ζήτημα εάν και κατά πόσον το

73 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5.

κοινωνικό σύνολο οφείλει να συνδράμει εργαζόμενο, ο οποίος έχει την ευθύνη της φροντίδας μέλους με αναπηρία, είναι ζήτημα με πρωτίστως κοινωνική διάσταση και για την απάντηση του οποίου αρμοδιότητα έχουν τα κράτη μέλη.

απασχόληση ενδεχόμενη αδυναμία θεμελιώσεως επαρκών συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων, πρέπει να επιλυθεί εφαρμόζοντας την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας.

5. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

164. Το ερώτημα εάν η εφαρμογή γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως μπορεί να λογίζεται ως αντικειμενικώς δικαιολογούμενη και στην περίπτωση που ο εργαζόμενος δεν είναι σε θέση να αντεπεξέλθει στις βασικές βιοτικές του ανάγκες, δεν είναι ανάγκη να απαντηθεί εν προκειμένω, δεδομένου ότι είναι αναντίρρητο ότι η ενάγουσα μπορούσε να αντεπεξέρχεται στις βασικές βιοτικές της ανάγκες με το βασικό επίδομα διαβιώσεως που της χορηγούσε το κράτος.

166. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω υποδείξεων, να ελέγξει το συμβατό γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, όπως το καθοριζόμενο στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας. Οι ειδικές νομικές και πραγματικές περιστάσεις, στις οποίες αναφέρεται η διάταξη περί παραπομπής, δεν συνεπάγονται απαραιτήτως το μη συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας.

IX — Γενικό συμπέρασμα

165. Το αιτούν δικαστήριο επισήμανε περαιτέρω ότι, κατά κανόνα, ένας ημιαπασχολούμενος εργαζόμενος στον τομέα υπηρεσιών καθαρισμού κτιρίων δεν μπορεί να θεμελιώσει νόμιμο συνταξιοδοτικό δικαίωμα που να του εξασφαλίζει επαρκή μέσα διαβιώσεως. Από τη διάταξη περί παραπομπής δεν προκύπτει ωστόσο με σαφήνεια για ποιους λόγους οι εργαζόμενοι σε αυτόν τον επαγγελματικό κλάδο δεν μπορούν παρά να απασχολούνται μερικώς. Επιπλέον, δεν διακρίνω κάποιον επιτακτικό λόγο για τον οποίο το πραγματικό ζήτημα, δηλαδή η οφειλόμενη στη μερική

167. Ως καταληκτικό συμπέρασμα πρέπει, πρώτον, να τονισθεί ότι γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που έχει καθοριστεί μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας είναι κατ' αρχάς συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, εφόσον στους κοινωνικούς εταίρους έχει παρασχεθεί ειδική προς τούτο εξουσία με ρύθμιση του εθνικού δικαίου, η οποία πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας. Ρύθμιση του εθνικού δικαίου με αυτό το περιεχόμενο μπορεί να πληροί τις προϋποθέσεις

του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας και όταν οι δικαιολογητικοί λόγοι, για τους οποίους τα γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως κρίνεται ότι δεν εισάγουν διάκριση με βάση την ηλικία, δεν παρατίθενται ρητώς στην εν λόγω ρύθμιση. Ελλείψει ρητής αναφοράς αυτής της δικαιολογήσεως, επιβάλλεται να ελέγχεται εάν άλλα στοιχεία, αντλούμενα από το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η ρύθμιση αυτή, καθιστούν δυνατό τον προσδιορισμό του επιδιωκόμενου με αυτή σκοπού και κατά πόσον αυτά είναι αρκούντως συγκεκριμένα προκειμένου να καθιστούν δυνατό τον έλεγχο από απόψεως αντικειμενικής δικαιολογήσεως.

168. Γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που καθορίζεται μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας μπορεί να είναι συμβατό με την οδηγία και όταν πληρούνται οι οριζόμενες στο άρθρο 18, παράγραφος 1, προϋποθέσεις αναθέσεως της εφαρμογής της οδηγίας στους κοινωνικούς εταίρους, μεταξύ των οποίων, ιδίως, η από κοινού υποβολή σχετικής αιτήσεως εκ μέρους των κοινωνικών εταίρων.

169. Δεύτερον, επιβάλλεται η επισήμανση ότι η διά νόμου παρεχόμενη εξουσία των κοινωνικών εταίρων να καθορίζουν μέσω συλλογικής συμβάσεως εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εντός ορισμένου πλαισίου, όπως αυτή προβλέπεται στο άρθρο 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, και τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, πρέπει, τουλάχιστον κατά το παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, όπως αυτό εφαρμόζεται στην υπό κρίση υπόθεση, να κρίνεται συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, εφόσον, με αυτές τις διατάξεις, ο εθνικός νομοθέτης επιδιώκει την εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, όταν από τις εν λόγω διατάξεις προκύπτει ότι οι κοινωνικοί εταίροι υπέχουν την υποχρέωση να ελέγχουν, προ του καθορισμού των εν λόγω γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, εάν αυτά δικαιολογούνται αντικειμενικώς σε σχέση με την εξυπηρέτηση των ως άνω σκοπών και εφόσον ο έλεγχος αυτός υπόκειται με τη σειρά του σε δικαστικό έλεγχο.

170. Τρίτον, επιβάλλεται η επισήμανση ότι ρύθμιση περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, στην οποία προσδόθηκε γενική δεσμευτική ισχύς, όπως η περιεχόμενη στο άρθρο 19, σημείο 8, RTV, και η οποία θεσπίστηκε προ της εκπνοής της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2000/78, δεν τροποποιήθηκε έκτοτε και τυγχάνει εφαρμογής σε υπόθεση που ανέκυψε μετά την εκπνοή της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας, είναι συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας εφόσον οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας, κατά τον καθορισμό των γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως ή κατά μεταγενέστερο έλεγχο αυτών προ της εκπνοής της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2000/78, προέβησαν σε στάθμιση ως προς το εάν η εφαρμογή αυτής της περιπτώσεως διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δικαιολογείται αντικειμενικώς για την εξυπηρέτηση θεμιτών σκοπών που έθεσε ο νομοθέτης σε σχέση με τον οικείο παραγωγικό κλάδο. Το γεγονός ότι ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, RTV, πρώτον, δεν εφαρμόζεται ως ειδικό μέτρο περιορισμένης χρονικής ισχύος, δεύτερον,

δεν επιβάλλει δεσμευτική υποχρέωση για νέα πρόσληψη, τρίτον, καθιστά δυνατή τη συμφωνία παρατάσεως της σχέσεως εργασίας και μετά τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως και, τέταρτον, δεν λαμβάνει υπόψη το απορρέον από το συνταξιοδοτικό δικαίωμα συγκεκριμένο καταβλητέο ποσό, δεν συνεπάγεται αφεαυτού και αναγκαστικώς ότι το επίμαχο γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν είναι συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78.

171. Εφόσον το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 19, σημείο 8, RTV δεν είναι συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας, οφείλει να ελέγξει εάν η διαπίστωση αυτή μπορεί να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο σύμφωνης με την οδηγία ερμηνείας του άρθρου 10 του AGG. Εφόσον αυτό καθίσταται δυνατό, δεν παρίσταται ανάγκη αναγωγής στη γενική αρχή της απαγορεύσεως διακρίσεων λόγω ηλικίας «η οποία συγκεκριμενοποιήθηκε με την οδηγία 2000/78».

X — Πρόταση

172. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου ως εξής:

«1) Γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως που έχει καθοριστεί με συλλογική σύμβαση εργασίας μπορεί να είναι συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, εφόσον στους κοινωνικούς εταίρους έχει παρασχεθεί ειδική προς τούτο εξουσία με ρύθμιση του εθνικού δικαίου, η οποία πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας ή εφόσον πληρούνται οι οριζόμενες στο άρθρο 18, παράγραφος 1, προϋποθέσεις αναθέσεως της εφαρμογής της οδηγίας στους κοινωνικούς εταίρους.

2) Η διά νόμου παρεχόμενη εξουσία των κοινωνικών εταίρων να καθορίζουν με συλλογική σύμβαση εργασίας γενικά όρια ηλικίας συνταξιοδοτήσεως εντός πλαισίου εθνικών διατάξεων, όπως αυτές του άρθρου 10, πρώτη και δεύτερη περίοδος, και τρίτη περίοδος, σημείο 5, του AGG, πρέπει να κρίνεται συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, εφόσον, με αυτές τις διατάξεις, ο εθνικός νομοθέτης επιδιώκει την εξυπηρέτηση σκοπών στους τομείς της πολιτικής απασχολήσεως και μειώσεως της ανεργίας, όταν από τις εν λόγω διατάξεις προκύπτει ότι οι κοινωνικοί εταίροι υπέχουν την υποχρέωση να ελέγχουν, προ του καθορισμού των εν λόγω γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, εάν αυτά δικαιολογούνται αντικειμενικώς σε σχέση με την εξυπηρέτηση των ως άνω σκοπών και εφόσον ο έλεγχος αυτός υπόκειται με τη σειρά του σε δικαστικό έλεγχο.

3) Ρύθμιση περί γενικών ορίων ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, στην οποία προσδόθηκε γενική δεσμευτική ισχύς, όπως η περιεχόμενη στο άρθρο 19, σημείο 8, της συλλογικής συμβάσεως εργασίας-πλαισίου για τους επαγγελματικώς απασχολούμενους στον τομέα καθαρισμού κτιρίων, είναι συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, εφόσον οι συμβαλλόμενοι στη συλλογική σύμβαση εργασίας προέβησαν, προ της εκπνοής της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2000/78, σε στάθμιση ως προς το εάν η εφαρμογή αυτής της περιπτώσεως διαφορετικής μεταχειρίσεως λόγω ηλικίας δικαιολογείται αντικειμενικώς για την εξυπηρέτηση θεμιτών σκοπών που έθεσε ο νομοθέτης σε σχέση με τον οικείο παραγωγικό κλάδο. Το γεγονός ότι ρύθμιση, όπως αυτή του άρθρου 19, σημείο 8, της συλλογικής συμβάσεως-πλαισίου, πρώτον, δεν εφαρμόζεται ως ειδικό μέτρο περιορισμένης χρονικής ισχύος, δεύτερον, δεν επιβάλλει δεσμευτική υποχρέωση για νέα πρόσληψη, τρίτον, καθιστά δυνατή τη συμφωνία παρατάσεως της σχέσεως εργασίας και μετά τη συμπλήρωση του γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως και, τέταρτον, δεν λαμβάνει υπόψη το απορρέον από το συνταξιοδοτικό δικαίωμα συγκεκριμένο καταβλητέο ποσό, δεν συνεπάγεται αφεαυτού και αναγκαστικώς ότι το επίμαχο γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδοτήσεως δεν είναι συμβατό με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78.»